



BARN- OCH UNGDOMSÄRENDEN

Riktlinjer för handläggning och dokumentation inom individ- och familjeomsorgen

Antagna av kommunstyrelsen i Stockholm den...



Socialtjänstförvaltningen
Upplysningar: Staben tfn 08-508 25 000

BARN- OCH UNGDOMSÄRENDEN.....	6
I. BARNETS RÄTT	7
Inledning.....	7
<i>Handlingsprogram och riktlinjer</i>	<i>7</i>
Barnets bästa.....	7
<i>Barns rätt att komma till tals.....</i>	<i>7</i>
<i>Utredningskontakter med barn.....</i>	<i>8</i>
Barnets juridiska ställning och sekretessbestämmelser.....	9
<i>Barnets företrädare</i>	<i>9</i>
<i>Ungdomars rätt att själva söka bistånd.....</i>	<i>9</i>
<i>Föräldrars rätt till insyn i socialnämndens uppgifter om deras barn.....</i>	<i>9</i>
Stadsdelsnämndens ansvar	10
<i>Myndighetsutövning</i>	<i>11</i>
<i>Olika typer av beslut.....</i>	<i>11</i>
<i>Barn som far illa - definitioner.....</i>	<i>11</i>
<i>Samverkan</i>	<i>13</i>
<i>Utredningsskyldighet.....</i>	<i>13</i>
<i>Överflyttning av ärende.....</i>	<i>14</i>
<i>Insatser.....</i>	<i>14</i>
II. UTREDNINGSMODELL	16
<i>BBIC- systemet</i>	<i>16</i>
Anmälan/ansökan	18
Inledning.....	18
Information och anmälningsplikt inom stadsdelsförvaltningen	19
Informationens form.....	19
Sekretesskydd för uppgiftslämnare.....	20
Mottagande av anmälan.....	20
Återkoppling till anmälaren	20
Samråd/konsultation.....	20
Förhandsbedömning	21
Rutiner vid ställningstagande att inte inleda utredning.....	21
Erbjudande om service.....	22
Klargörande samtal med unga.....	22
Att inleda utredning.....	23
Regler för socialnämnds utredning	23
Beslut att inleda utredning	24
Information till den enskilde.....	24
BBIC	24
Utredningsplan.....	25
Beslut om förlängd utredningstid	26
Utredningen.....	26
Grundprinciper.....	26
Formuläret "Grunduppgifter"	27
Skyddade personuppgifter	27
Kunskapsbasen i BBIC- triangeln	27
Familj och miljö	27
Barnets behov.....	28
Föräldrarnas förmåga.....	29
Att koppla ihop BBIC- triangeln.....	29

<i>Insatser under utredningens gång</i>	30
<i>Konsultationsdokumenten</i>	30
<i>Psykologutlåtanden</i>	30
Analys, bedömning och förslag till beslut	30
<i>Analys</i>	30
<i>Bedömning</i>	30
Dokumentationen – journalanteckningar, beslutsunderlag, planer	31
<i>Allmänt om dokumentation</i>	31
<i>Dokumentation vid insatser i öppenvård</i>	32
<i>Dokumentation vid behov av vård utanför det egna hemmet</i>	32
<i>Samtycke</i>	33
Brott mot barn	33
<i>Misstanke om familjerelaterade brott</i>	33
<i>Samråd, polisanmälan och tvärprofessionell planering</i>	34
<i>Information till vårdnadshavare</i>	34
<i>Socialtjänstens närvaro vid polisförhör</i>	34
<i>Läkarundersökning</i>	35
<i>Barn som upplever våld i hemmet</i>	35
<i>Könsstämpning</i>	36
Omedelbart omhändertagande	36
Vård med stöd av LVU	38
<i>Ombud/offentligt biträde</i>	38
<i>Förebyggande insatser enligt LVU - mellantvång</i>	38
<i>Ansökan om vård enligt LVU</i>	38
<i>Beredande av vård enligt 2 § LVU - miljöfallen</i>	39
<i>Beredande av vård enligt 3 § LVU - beteendefallen</i>	39
<i>Beredande av vård enligt 3§ andra stycket LVU</i>	41
Andra beslut enligt LVU	41
<i>Flyttningsförbud</i>	41
<i>Placeringsbeslut enligt 11 § LVU</i>	41
<i>Umgänge och röjande av vistelseort</i>	42
Vårdkostnader	42
Uppföljning av planer och beslut	42
<i>Vård utanför hemmet</i>	43
<i>Möjligheter till uppföljning när ärendet upphör enligt SoL och LVU</i>	44
<i>Möjligheter till återkoppling till utomstående kontakter</i>	44
Upphörande av vård	44
<i>Vård enligt LVU</i>	44
<i>Vård enligt SoL</i>	45
Om ett barn behöver ny vårdnadshavare	45
<i>Överflyttning av vårdnad till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare</i>	45
<i>Ändring i vårdnaden p.g.a. att en eller båda föräldrarna dör</i>	45
<i>Nationell adoption</i>	46
III. UNGA LAGÖVERTRÄDARE	47
Allmänt	47
<i>Skyndsamhetskrav</i>	47
<i>Samverkan</i>	47
Barn under 15 år	48
Åtalsunderlåtelse	48
Påföljdssystem	49
<i>Särskilda påföljder för unga</i>	49
<i>Ungdomstjänst</i>	50

<i>Kombination av påföljder</i>	50
<i>Sluten ungdomsvård</i>	50
<i>Straffvarning och undanröjning</i>	51
<i>Strafföreläggande</i>	51
<i>Böter</i>	51
Kriminalvårdspåföljder	51
<i>Villkorlig dom</i>	51
<i>Skyddstillsyn</i>	51
<i>Fängelse</i>	51
Handläggning inom socialtjänsten	52
<i>Inkommande information och utredning enligt SoL</i>	52
<i>Närvaro vid polisförhör</i>	52
<i>Häktning</i>	52
<i>Inhämtande av yttrande</i>	52
<i>Innehåll i yttrande</i>	53
<i>Socialnämndens bedömning</i>	53
<i>Ungdomsvård - särskilt vårdbehov</i>	54
<i>Särskilt kvalificerad kontaktperson</i>	55
<i>Ungdomstjänst - pedagogisk gränssättning</i>	55
<i>Innehåll</i>	56
<i>Beräkningsgrund</i>	56
<i>När ska påföljden verkställas?</i>	57
<i>Socialnämndens skyldighet att underrätta åklagaren</i>	57
<i>Misskötsamhet</i>	57
<i>Sluten ungdomsvård enligt LSU och utslussning</i>	58
<i>Sluten ungdomsvård enligt LSU och LVU</i>	58
<i>Samverkan med kriminalvården</i>	58
Medling	58

Barn- och ungdomsärenden

HANDLÄGGNING OCH DOKUMENTATION INOM INDIVID- OCH FAMILJEOMSORGEN

Dessa riktlinjer baseras huvudsakligen på socialtjänstlagen (SoL), lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och berör även sekretesslagen (SkrL), föräldrabalken (FB), Förvaltningslagen (FL) och socialtjänstförordningen (SoF). Under avsnitt III hänvisas till ytterligare lagstiftning som särskilt berör unga lagöverträdare.

Övriga riktlinjer/föreskrifter som gäller i Stockholms stad och som har relevans även för handläggning av socialtjänstens barn- och ungdomsärenden är:

- Familjevård för barn och ungdom
- Vårdnad, boende, umgänge och namn
- Adoption
- Faderskap
- Kontaktverksamhet
- Ensamkommande barn och ungdomar
- Föräldrars ersättningsskyldighet för placerade barn
- Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten
- Ärendeansvar mellan stadsdelsnämnderna
- Tillämpningsföreskrifter för administrativa rutiner när familjehem blir särskilt förordnade vårdnadshavare

Sök riktlinjer: www.stockholm.se/socialtjanstforvaltningen

Stadens riktlinjer är giltiga för handläggning och dokumentation av ärenden vid stadsdelsnämnder och socialtjänstnämnd. Socialstyrelsens föreskrifter är tvingande och har arbetats in i föreliggande dokument. Även Socialstyrelsens allmänna råd har inarbetats. Socialstyrelsens handböcker kan ge ytterligare vägledning vid handläggningen. Följande föreskrifter, allmänna råd och handböcker berör handläggning av barn- och ungdomsärenden;

SOSFS 1997:15 (S)	Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
SOSFS 2003:16 (S)	Socialstyrelsens allmänna råd om anmälan om missförhållanden enligt 14 kap. 1 § SoL
SOSFS 2006:5 (S)	Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS.
SOSFS 2006:12 (S)	Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga
SOSFS 2006:14 (S)	Socialstyrelsens allmänna råd om personalen kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som rör barn och unga
SOSFS 2006:20 (S)	Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare

Handböcker och liknande stöd för rättstillämpning:

”Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten” (2006)

”Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn” (2004)

”Barn och unga i socialtjänsten. Utredda planera och följa upp beslutade insatser” (2006)

”Om barnet behöver ny vårdnadshavare” (2006)

”BBIC i praktiken – att knäcka koden” Dahlberg&Forsell Studentlitteratur 2006
Grundbok BBIC Socialstyrelsen (2006)
Rikspolisstyrelsens, Myndigheten för skolutveckling och Socialstyrelsens skrift Strategi för samverkan (2007).

I. Barnets rätt

Inledning

Med "barn" avses i det följande underåriga 0 till 18 år. I vissa fall omfattar lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) personer upp till 21 års ålder. Begreppet ”den unge” återfinns därför också i texten.

Det ansvar som enligt lag åvilar kommunerna genom socialnämnd ligger i Stockholms stad i huvudsak hos stadsdelsnämnderna (sdn) men även hos socialtjänst och arbetsmarknadsnämnden (SAN).

Handlingsprogram och riktlinjer

All verksamhet som rör barn ska vila på de grundläggande bestämmelserna i gällande lagstiftning och i FN:s barnkonvention. Konventionens synsätt ska enligt Stockholms stads handlingsprogram genomsyra stadens alla verksamheter.

I kommunens skyldigheter ligger att bedriva basverksamheter av god kvalitet. Med basverksamhet avses verksamheter som vänder sig till alla barn – förskola, skola, skolbarnsomsorg och viss fritidsverksamhet. Dessa riktlinjer omfattar stadsdelsnämndens skyldigheter att med stöd av SoL utreda enskilda barns behov av skydd eller stöd och att fatta beslut i sådana ärenden.

Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för skydd och stöd när barn far illa. Kommunstyrelsen har enligt stadens reglemente befogenhet att utfärda riktlinjer för stadsdelsnämndernas verksamheter.

Barnets bästa

Grunden i barnkonventionen är principen om barnets bästa. Denna princip uttrycks i svensk lagstiftning som rör barn. Barn ska behandlas som subjekt med egna rättigheter. När åtgärder rör barn ska det enligt 1 kap. 2 § SoL beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Vid beslut enligt 1 § LVU gäller att det som är bäst för den unge ska vara avgörande. I lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) återfinns ingen bestämmelse om att barnets bästa ska vara vägledande, men i förarbetena till ändringar i lagen från 1 juli 2005, betonas vikten av ett barnperspektiv. Stockholms stad ska från 2008 arbeta enligt BBIC, ett utrednings- och uppföljningssystem som syftar till att barnets bästa ska vara i fokus i allt arbete som rör barn och unga i staden. Barn med funktionsnedsättningar är särskilt utsatta och sårbara, och därför gäller för Stockholms stad att principen om barnets bästa även avser tillämpningen av LSS.

Barns rätt att komma till tals

Barns rätt att komma till tals i mål och ärenden är lagfäst sedan 1 januari 1996. Bakgrunden är bl.a. artikel 12 i barnkonventionen som stadgar att barnet ska ha rätt att uttrycka sin mening i frågor som berör det och att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. En regel om särskild ställföreträdare för barn i mål och ärenden enligt LVU är införd. Barn som fyllt 15 år har partsställning i mål och ärenden enligt SoL och LVU som rör barnet. Det innebär bl.a. att ett barn över 15 år kan överklaga ett beslut om vård enligt LVU. Är barnet däremot under 15 år har det ingen möjlighet att själv föra talan. Den som förordnats som barnets offentliga biträde enligt rättshjälpslagen för ett barn som inte fyllt 15 år kommer också att

vara den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser. Det innebär att det offentliga biträdet kan föra barnets talan och överklaga beslut om vård.

Kraven på att inhämta barnets inställning har skärpts dels genom FN:s barnkonvention, dels genom bestämmelser i SoL. När en åtgärd rör ett barn eller en ungdom ska han eller hon få relevant information och hans eller hennes inställning ska så långt det är möjligt klarläggas (3 kap. 5 § SoL). Det är inte bara faktauppgifter som ska delges, även möjliga resultat av utredningen. När information lämnas och barnets eller den unges inställning inhämtas, ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av ålder, mognad, tidigare kännedom om vad som hänt m.m. Motsvarande bestämmelse finns i 1 § sjätte stycket LVU.

Barn under 15 år har ingen självständig talerätt i mål enligt SoL och LVU. Yngre barn bör dock "höras om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det" (11 kap. 10 § SoL, 36 § LVU). Detta synsätt återfinns även i FB 6 kap 1 §: "Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart" och i barnkonventionen, artikel 12.

Utredningskontakter med barn

Socialtjänsten ska göra sitt yttersta för att komma till tals med de berörda barnen för att få del av deras berättelse. För att underlätta detta behövs ett gott samarbete och förtroende mellan barnets vårdnadshavare och socialtjänsten. I anmälningssituationer är vårdnadshavare utsatta för en granskning och det är lätt att de känner sig kränkta. Oavsett vad som framkommit i anmälan måste de behandlas med både respekt och tydlighet. Om vårdnadshavaren ändå motsätter sig att utredaren har samtal med barnet utgör det hinder för att genomföra samtal eftersom vårdnadshavaren enligt FB har bestämmanderätten. Har barnet nått viss mognad och ålder är det dock tillräckligt med barnets eller den unges samtycke. Socialtjänsten har till uppgift att dokumentera barnets åsikter och om vårdnadshavaren motsätter sig samtal med barnet ska detta dokumenteras.

Barnet eller den unge har en unik kunskap om sin verklighet. Utredaren måste försöka träffa barnet men får inte pressa barnet på synpunkter utan försöka få till stånd en dialog med barnet och möta barnet på ett sätt som gör det möjligt för barnet att berätta om sin vardag. Ett barn får aldrig avtvingas något ställningstagande så att det riskerar att försättas i en lojalitetskonflikt med sina föräldrar. Ett samtal med ett barn behöver inte föras med barnet enskilt och det måste i varje situation göras en bedömning av var, när och hur man ska genomföra ett samtal med ett barn för att det verkligen ska gagna barnet och utredningen. Ett samtal med ett barn inom ramen för en utredning inom socialtjänsten ska inte förväxlas med förhör av barn inom exempelvis polisen och syftar inte till att samla bevis utan till att lyfta fram barnet som subjekt i utredningen. I kontakt med barn kan med fördel olika hjälpmedel användas såsom papper och färgpennor, nätverkskartor, dockor, skalor och önskefrågor.

Respekten för barnet ställer stora professionella krav på socialtjänsten. Utredaren ska under utredningen genom samtal med barnet eller, när det gäller de yngsta barnen, egna observationer av barnet i hem- eller förskolemiljö skaffa sig en egen bild av barnet, lyssna till barnets åsikter och önskemål. Denna bild blir en viktig faktor vid den sammantagna bedömningen av barnets behov av skydd, stöd och vård. Det är också av psykologiskt värde i en eventuellt kommande process att utredare har en relation till barnet. Utredaren kan därigenom mer övertygande företräda barnets intressen både i dokumentation och i domstolsförhandlingar. I vissa fall kan det vara omöjligt att få till stånd en dialog med barnen. Då bör utredaren sträva efter att åtminstone ge barnet saklig information om socialtjänstens funktion, hur utredaren uppfattar barnets situation och behov och, om möjligt, vad som kommer att ske den närmaste tiden.

Barns och ungas inställning inhämtas, förutom genom utredarens egen kontakt, med utsagor av andra som har nära kontakter med barnet - föräldrar, syskon, personal i förskola, skola.

Barnets juridiska ställning och sekretessbestämmelser

Barnets företrädare

Barn företräds av sin/a vårdnadshavare i t.ex. mål och ärenden enligt föräldrabalken (FB), socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Barnet kan också höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte tar skada (6 kap 19 § FB). Det är viktigt att vara observant på förändringar i vårdnadsfrågan, och inte utgå från gamla uppgifter. Aktuella uppgifter ska inhämtas.

Barn som kommit till Sverige utan legal vårdnadshavare (ensamkommande barn) och ansöker om asyl, ska enligt SFS 2005:429, företräddas av en god man, som inträder i såväl förmyndares som vårdnadshavares ställe. Det vanliga är att Migrationsverket ansöker om god man för dessa barn. Annars har stadsdelsnämnden skyldighet att utan dröjsmål ansöka hos Stockholms överförmyndarnämnd om god man för barnet. Ensamkommande barn som får permanent uppehållstillstånd (PUT) ska ha en särskilt förordnad vårdnadshavare. Stadsdelsnämnden ska anmäla behovet till tingsrätten, som i sin tur förordnar den personen som nämnden föreslagit. Även för ensamma utländska ungdomar som vistas tillfälligt i Sverige, kan överförmyndaren, efter ansökan från stadsdelsförvaltningen, utse god man. Se vidare om handläggning och dokumentation i riktlinjerna för ärenden gällande ensamkommande barn och ungdomar.

Ungdomars rätt att själva söka bistånd

Ungdomar som fyllt 15 år har rätt att själva föra talan i mål eller ärenden enligt SoL och LVU. Den unge kan under vissa förutsättningar själv ansöka om och få bistånd även om vårdnadshavaren inte samtycker till insatsen. När barnet är över 15 år kan en kontaktperson enligt 3 kap 6 § SoL aldrig utses mot barnets vilja. Om ett barn, som är över 15 år begär att få en kontaktperson, har vårdnadshavarens inställning inte i och för sig någon avgörande betydelse. Det innebär att man i vissa lägen skulle kunna förordna om kontaktperson som stöd även om vårdnadshavaren motsätter sig det. Bistånd i form av placering utom det egna hemmet kan dock inte beslutas om vårdnadshavaren motsätter sig det. Vård utan vårdnadshavares samtycke förutsätter beslut enligt LVU.

Bistånd i form av t.ex. kontaktperson eller stödsamtal efter ansökan av vårdnadshavare, kan inte beviljas utan den unges eget samtycke om han/hon fyllt 15 år.

Föräldrars rätt till insyn i socialnämndens uppgifter om deras barn

Vårdnadshavare har som regel rätt att ta del av uppgifter som rör deras barn. Detta följer av vårdnadshavares rätt och skyldighet att företräda barnet i personliga angelägenheter. Att en utredning inletts kan inte sekretessbeläggas för en vårdnadshavare, men man kan avvakta något med att underrätta vårdnadshavaren om inledd utredning, om det finns särskilda skäl, t.ex. att vårdnadshavaren är svårt sjuk och inte bör oroas eller att vårdnadshavaren eller någon annan familjemedlem är misstänkt för ett övergrepp mot barnet. Se även *Klargörande samtal med unga*, nedan.

Vad gäller vårdnadshavares rätt till insyn i *pågående utredning*, gäller att vårdnadshavare alltid är part och har partsinsyn. Dock tunnas vårdnadsrätten ut med barnets stigande ålder, och då begränsas vårdnadshavarens rätt att ta del av sekretesskyddade uppgifter och handlingar rörande barnet. Barn i tonåren kan sägas ha uppnått sådan ålder, att de kan anses ha ett berättigat intresse av integritet gentemot sina föräldrar, t.ex. anses vårdnadshavare inte längre kunna göra anspråk på att få veta vad barnet har berättat för t.ex. socialsekreteraren. Det blir här fråga om en grannlaga

bedömning där handläggaren måste väga betydelsen av karaktären av den sekretesskyddade uppgiften samt den mognadsnivå barnet uppnått mot vårdnadshavarens rättigheter och skyldigheter.

Sekretessen mellan en underårig och hans vårdnadshavare är reglerad i SekrL. Sekretess gäller för uppgift *till skydd* för underårig i förhållande till vårdnadshavaren, om det kan antas att den underårige lider *betydande men*, om uppgiften röjs för vårdnadshavaren (14 kap. 4 § 2 st. SekrL). Med betydande men avses t.ex. att den unge löper påtaglig risk att skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt, om uppgiften lämnas ut. Det kan vara fråga om särskilt integritetskänsliga uppgifter, men även andra uppgifter, som kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt, som allvarligt skadar barnet. Bestämmelsen gäller oavsett barnets ålder och kan gälla t.ex. vid vårdnads- och umgängestvister, vid behandling av sådana störningar hos barnet, som har sitt ursprung i familjeförhållandena och i omhändertagandesituationer

Rätten att ta del av handlingar rörande barnet tillkommer föräldrarna i egenskap av vårdnadshavare. Någon motsvarande rätt för förälder som inte är vårdnadshavare finns inte. Däremot har vårdnadshavaren enligt 6 kap. 15 § FB en skyldighet att ge en umgängesberättigad förälder sådana upplysningar rörande barnet, som kan främja umgänget. En förälder som inte är vårdnadshavare kan dock bli part i ett mål eller ärende som gäller vårdnad eller umgänge med barnet. Till följd av sin partsställning ges denne rätt att få del av annars sekretesskyddade uppgifter gällande barnet och vårdnadshavaren i den utsträckning uppgifterna förekommer i utredningsmaterial, som ska ligga till grund för beslut i mål eller ärende. Någon gång kan det bli aktuellt att vägra lämna ut handlingar eller uppgifter därför att man måste skydda anmälare. (Se *Sekretesskydd för informatör*, nedan.)

Normalt har vårdnadshavare rätt att få reda på barnets adress. Detta gäller även om barnet vårdas i familjehem och flyttningsförbud meddelats. 14 § LVU ger socialnämnden vissa möjligheter att begränsa denna rätt, *se avsnittet om andra beslut enligt LVU s 41*.

Stadsdelsnämndens ansvar

I lagstiftningen används begreppet "socialnämnd" för ansvarig myndighet. För Stockholms stad gäller att stadsdelsnämnderna har ansvaret för de verksamheter som rör enskilda inom individ- och familjeomsorg, äldre- och handikappomsorg. Samlingsbegrepp för dessa verksamheter är socialtjänst. Stadsdelsnämnderna och deras sociala delegationer/utskott har ett övergripande ansvar för barns uppväxtvillkor. Ansvaret omfattar bl.a. skydd, vård, stöd och psykosocial behandling av utsatta barn och ungdomar i enlighet med SoL, FB, LVU och LSS. Detta ansvar understryks av bestämmelserna om andra myndigheters och befattningshavares anmälnings- och uppgiftsplikt till socialnämnden. I det följande används begreppen "socialnämnd", "nämnd" och "stadsdelsnämnd" för att tydliggöra skillnaden gentemot tjänstemannanivån. Begreppen "socialnämnd", "nämnd" och "stadsdelsnämnd" innefattar sociala delegationer/utskott. Stadsdelsnämnderna beslutar om sin egen delegationsordning och nivåerna för hur besluten är delegerade kan variera, det är därför nödvändigt att noggrant kontrollera i den egna delegationsordningen vem som har rätt att fatta vilka beslut.

I familjerättsliga avseenden för barn har lagstiftaren ålagt socialnämnden ett ansvar för att ta initiativ till överflyttning av vårdnad, förordnande av ny vårdnadshavare eller god man mm (5 kap. 2 och 3 §§ Socialtjänstförordningen, SoF).

På nämnderna åligger också att bevaka behov av kompetensutveckling i barn- och ungdomsfrågor hos den egna personalen, jfr 3 kap. 3 § socialtjänstlagen (SoL) och att förse ansvarig personal med de resurser och verktyg i övrigt som krävs för verksamheten. (Jfr Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2006:14 (S)).

Socialnämndens särskilda ansvar gäller alla underåriga, dvs. barn upp till 18 års ålder. Även ungdomar upp till 21 års ålder omfattas i vissa fall av detta ansvar (t.ex. placerade ungdomar och ungdomar som vårdas med stöd av LVU). Socialtjänsten har skyldighet och ansvar även för unga som fyllt 18 år och stadsdelsnämndernas organisation får inte omöjliggöra eller försvåra för unga vuxna att få hjälp och stöd.

Ungdomar som fyllt 18 år är myndiga och står inte längre under någons vårdnad, och utredningar får som regel inte göras mot en myndig persons vilja. Undantag kan göras i de fall det inte kan uteslutas att den unge är i behov av vård med stöd av 3 § LVU (eget beteende), som i vissa fall gäller upp till 21 års ålder. Om en myndig person fortgående missbrukar kan uppgifter om honom eller henne lämnas till socialtjänsten, om det behövs för att den enskilde ska få nödvändig vård, behandling eller annat stöd (14 kap. 2 § nionde stycket SekrL). En utredning kan i dessa fall inledas enligt 11 kap. 1 § SoL. Bestämmelsen bör användas med urskillning och varsamhet. Den unges tidigare vårdnadshavare (oftast föräldrarna) ska inte underrättas om en utredning inleds, och inte heller kommuniceras utredningen. Om den unge bor kvar hemma, eller nyligen har lämnat hemmet, kan dock föräldrarna behöva kontaktas även mot den myndige ungdomens vilja, för att ge sin syn på den unges situation och deras möjlighet att hjälpa honom eller henne.

Myndighetsutövning

Sdn:s utredningsansvar kan inte överlämnas till annan (2 kap 4, 5 §§ SoL). Ansvaret ligger hos sdn även om nämnden kan ta annan myndighet eller fristående person till hjälp för att komplettera den egna utredningen. Denna kompletterande utredning definieras då alltid som ett led i nämndens myndighetsutövning.

Olika typer av beslut

I samband med handläggning av ärenden som rör enskilda inom socialtjänsten fattas olika typer av beslut; *slutliga beslut*, *handläggningsbeslut* och *verkställighetsbeslut*. Det är viktigt att skilja på dessa beslut då de delvis hanteras olika. T.ex. gäller vissa bestämmelser i förvaltningslagen bara slutliga beslut. *Se Socialstyrelsens handbok "Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten"*

Barn som far illa - definitioner

Socialtjänstens uppmärksamhet ska i första hand riktas till barn som far illa eller riskerar att fara illa på grund av förhållandena i hemmet eller sitt eget beteende.

Ett barn riskerar att fara illa och barnets personliga utveckling riskerar att skadas när det utsätts för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller när den som vårdar barnet försummar att tillgodose barnets grundläggande behov. Kommittén mot barnmisshandel ger följande exempel på situationer när barn riskerar att fara illa. *Se regeringens proposition 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer.*

Fysiskt våld innebär att ett barn av någon annan orsakas kroppsskada, sjukdom, smärta eller blir försatt i vanmakt eller annat liknande tillstånd. Det kan innebära att en annan person slår barnet med eller utan tillhygge, nyper, sparkar, knuffar, kastar, skakar, luggar, river eller biter barnet, trampar eller stampar på det eller tvingar in föremål i barnets mun. Det är också fysiskt våld och övergrepp att förgifta, bränna, skälla, riva, försöka dränka eller kväva barnet.

Varje form av kroppslig bestraffning räknas som fysiskt våld. I flera former av sexuella övergrepp ingår fysiskt våld dels för att tvinga barnet till underkastelse, dels som en del av övergreppet.

Psykiskt våld betyder att ett barn systematiskt, oftast under lång tid utsätts för nedvärderande omdömen, nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande. Även en enskilda allvarlig händelse kan innebära att ett barn riskerar att fara illa.

Orimligt hårda bestraffningar, förlöjligande, hån, nedvärdering, avvisande, utfrysning, orimliga krav, påtvingad isolering från sociala kontakter och åldersanpassade aktiviteter eller konstant vägran att lyssna till barnets synpunkter är ytterligare exempel på psykiskt våld. Som exempel på nedbrytande behandling kan nämnas fostran till asocialt beteende eller kriminalitet. Att ett barn tvingas bevittna (se eller höra) våld i sin närhet eller leva i en miljö där våld och hot om våld förekommer ofta, kan också göra att ett barn far psykiskt illa.

Sexuella övergrepp mot ett barn innefattar alla former av sexuella handlingar som påtvingas ett barn av en annan person. Sexuella övergrepp innebär att personen utnyttjar barnets beroendeställning, att handlingen utgår från den personens behov, att handlingen kränker barnets integritet, att handlingen sker mot barnets vilja eller är en handling som barnet inte kan förstå, inte är moget för eller inte kan ge informerat samtycke till.

Det finns stor variation mellan handlingar som ryms i begreppet sexuella övergrepp. Lättare former av icke-fysisk kontakt som verbala anspelningar, att någon blottar sig inför barnet eller att titta på pornografisk film/video tillsammans med barnet kan vara både obehagliga och skrämmande för barnet. Fysisk kontakt som t.ex. sexuellt betonade smekningar av bröst eller könsorgan inklusive onani på den andra personen är andra handlingar som begås av personer som utsätter barn för övergrepp. De allvarligaste formerna av sexuella övergrepp kan handla om fullbordade vaginala, anala eller orala samlag.

Kränkning innebär att barnets psykiska hälsa skadas eller äventyras, oftast under lång tid, genom att en person i ord eller handling behandlar barnet på ett nedlåtande sätt eller angriper barnets personlighet. Kränkningar kan ske genom att exempelvis på ett förnedrande sätt kommentera barnets utseende, språk eller begåvning, förolämpa barnet fysiskt eller verbalt inför kamrater eller vuxna, läsa barnets dagbok, frysa ut barnet eller liknande.

Att utsätta ett barn för fysiskt eller psykiskt våld eller sexuella övergrepp är alltid kränkande.

Fysisk försummelse innebär att barnets vårdnadshavare, oftast under lång tid, skadar eller äventyrar ett barns fysiska hälsa eller utveckling genom att underlåta att ge barnet god fysisk omsorg.

Bristande omsorg gäller alla aspekter av ett barns fysiska hälsa och utveckling, d.v.s. hygien, kost och omvårdnad, årstidsanpassade kläder, möjlighet till vila och sömn, skydd och husrum, tillsyn, förebyggande hälsovård, medicinsk vård inklusive tandvård samt skydd mot olycksrisker eller skadlig exponering. Till skadlig exponering räknas t.ex. att återkommande vara utsatt för skadligt hög bullernivå, att vistas i miljöer med droganvändning, ständig tobaksrök eller hög alkoholkonsumtion.

Psykisk försummelse är när barnets psykiska hälsa skadas eller äventyras, ofta under lång tid, genom att ett barns grundläggande behov av t.ex. uppmärksamhet, tillhörighet, fostran, vägledning, stimulans och utveckling inte tillgodoses.

Nämndens ansvar omfattar förutom barn som utsätts för skadlig behandling eller bristande omsorg i hemmet även barn och unga som genom sitt eget beteende – t.ex. missbruk, kriminalitet eller annat självdestruktivt beteende – utsätter sin hälsa eller utveckling för risker för skada.

Socialnämndens yttersta ansvar att hindra att barn utvecklas ogynnsamt frångår inte andra myndigheter och verksamheter att inom ramen för sina åligganden svara för sina skyldigheter som syftar till att främja personlig och social hälsa och utveckling hos barn och motverka social utslagning eller marginalisering.

Samverkan

Samhällets särskilda skyddsansvar för utsatta barn förutsätter nära samverkan mellan myndigheter och organisationer. I 5 kap. 1 a § SoL stadgas att socialnämnden ska i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Nämnden ska aktivt verka för att samverkan kommer till stånd (prop. 2002/03:53). Med det omfattande ansvar som därmed ligger hos stadsdelsnämnden följer att stadsdelsnämnden ska bygga upp en strukturerad samverkan med förskola, skola, hälso- och sjukvård samt polis. Skyldighet att samverka om barn och unga som far illa eller uppvisar tecken på en ogynnsam utveckling, är inskriven i skollagen, hälso- och sjukvårdslagen, lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område samt i polislagen. *Se Socialstyrelsens handbok Barn och unga i socialtjänsten sid. 88-89 samt Rikspolisstyrelsens, Myndigheten för skolutveckling och Socialstyrelsens skrift Strategi för samverkan (2007).*

Rådgivning och myndighetsutövning

Om socialtjänsten exempelvis mottar en ansökan, en anmälan eller erhåller information på annat sätt, exempelvis genom begäran om yttrande, uppstår hos myndigheten ett ärende. Ärenden avseende barn- och ungdomar inom socialtjänsten innefattar i princip alltid myndighetsutövning. För ärendehandläggning finns i SoL och FL rättssäkerhetsregler om insyn, kommunikations- och dokumentationsskyldighet, motivering av beslut m.m.

Utanför begreppet ärendehandläggning och myndighetsutövning sorterar det som kallas *information, rådgivning och service*. Flera stadsdelsnämnder erbjuder professionella sociala tjänster utan biståndsbedömning eller beslut. De regler som gäller för ärenden som avser myndighetsutövning mot någon enskild blir då inte tillämpliga. Inte heller dokumentationsreglerna enligt SoL eller förvaltningslagen. Om ett råd eller en upplysning är felaktig kan dock under vissa omständigheter ett skadeståndsansvar inträda för kommunen.

I rådgivande och upplysande verksamhet kan dock uppkomma behov av insatser enligt t.ex. SoL. De regler som gäller för ärendehandläggning måste då naturligtvis följas. Därutöver gäller för alla som arbetar i myndigheter som handlägger frågor som rör barn och ungdomar anmälningsskyldighet enligt 14 kap 1 § SoL. Framkommer i kontakter sådana uppgifter som innebär att socialnämnden är skyldig att ingripa med skydd eller stöd måste det klargöras för den enskilde. Oavsett organisation är det viktigt att det är tydligt för dem som arbetar med barn och ungdomar var gränserna för myndighetsutövning och råd och stöd går.

Det är inte antalet rådgivningstillfällen/samtal som avgör om det rör sig om myndighetsutövning utan innehållet i kontakten. Så snart det gäller att samla in ytterligare information om ett barn för att kunna ta ställning till barnets behov inträder utrednings- och dokumentationsskyldigheten. Kravet på utredning är ovillkorligt när en förhandsbedömning inte kan utesluta att det kan finnas behov av skydd eller annat stöd direkt för barnet eller den unge.

Utredningsskyldighet

Stadsdelsnämnderna ansvarar för handläggning och beslut i enskilda barn- och ungdomsärenden. Handläggningen sker inom ramen för stadsdelsförvaltningarnas individ- och familjeomsorg. Det gäller även ärenden enligt FB. Mot bakgrund av samhällets särskilda ansvar för barn och barns utsatta ställning vid intressekonflikter i förhållande till vårdnadshavare ska dessa ärenden ha

högsta prioritet. Särskilt ärenden som rör barn som misstänks fara illa i hemmet eller genom eget skadligt beteende och kan vara i behov av skydd ska handläggas med förtur.

Socialtjänsten har en ovillkorlig skyldighet att utreda misstänkta missförhållanden. Med utredning avses den aktivitet hos socialtjänsten som syftar till att få fram ett allsidigt och tillförlitligt underlag för nämndens beslut. Utredningen ska bedrivas skyndsamt.

Den nämnd som inlett utredning har skyldighet att slutföra den även om familjen flyttar till annan kommun. Den nya vistelsekommunen är dock skyldig att på begäran av den utredande nämnden bistå den med utredningen (11 kap. 4 § SoL). Om den nya vistelsekommunen samtycker till att ta över en pågående utredning, bör den fatta beslut om detta och skriftligt informera den kommun som inledde utredningen om när beslutet fattades och av vem.

Överflyttning av ärende

I 16 kap. 1 § SoL stadgas att överflyttning ska ske om den som berörs av ärendet har starkast anknytning till den andra kommunen och det med hänsyn till den enskildes önskemål, hjälpbehovets varaktighet och omständigheterna i övrigt framstår som lämpligt.

Om de berörda kommunerna inte kan komma överens får den kommun där frågan om överflyttning uppkommit ansöka hos länsstyrelsen i det län där den andra kommunen ligger om att ärendet överflyttas. Länsstyrelsens beslut kan överklagas hos länsrätten enligt 16 kap. 4 § SoL. Utöver detta har staden egna riktlinjer för ärendeansvar mellan stadsdelsnämnderna. Om överflyttning sker bör information överlämnas till mottagaren vid personligt sammanträffande mellan företrädare för de båda nämnderna och dem ärendet rör. Den som lämnar ärendet måste försäkra sig om att mottagaren är beredd att följa uppgjorda vård - och/eller genomförandeplaner.

När det gäller utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL är nämnden skyldig att slutföra den om inte den nya vistelsekommunen/stadsdelsnämnden samtycker till att överta utredningen (11 kap. 4 § SoL).

Se regeringens proposition 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. och Svenska Kommunförbundets cirkulär 2003:48 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer.

Insatser

Biståndsbedömda öppenvårdsinsatser

Med öppenvård avses här alla former av behovsprövade insatser som inte är heldygnsvård.

Dygnetruntvård

De placeringsalternativ som finns inom socialtjänsten är främst placering i familjehem eller olika kategorier av HVB. För tillfällig placering eller placering i samband med utredning är jourhem ett vanligt alternativ. Vård av barn under 18 år *utanför det egna hemmet* är av så ingripande karaktär för dem ärendet rör och har sådan dignitet, att beslut alltid bör fattas av nämnd. Undantagna från regeln om nämndbeslut är utredningsplacering på HVB och korttidsplaceringar i jourhem eller annat tillfälligt boende. Vid ställningstagande till vad som kan betraktas som korttidsplacering ska tidsperspektivet vägas mot barnets ålder. För föräldrar till de minsta barnen innebär redan några dygns separation att de inte kan utöva sitt föräldraskap och separationen får därmed för barnet en avgörande betydelse, medan föräldrar till äldre barn och ungdomar, trots fysisk separation, kan upprätthålla sitt psykologiska föräldraskap under längre tid.

Familjehem

Ett familjehem är ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden *personligen* tar emot ett barn eller en ungdom för stadigvarande vård och fostran. Det är socialnämnd som är skyldig att utreda ett tilltänkt familjehems lämplighet. Nämnden kan inte överlåta till en organisation, stiftelse,

bolag eller motsvarande att utreda ett tilltänkt familjehem då utredning av familjehem/jourhem utgör myndighetsutövning. Medgivande krävs från socialnämnd. Placering i familjehem är i allmänhet den mest naturliga och lämpliga vårdformen för underåriga, i synnerhet yngre barn, både enligt SoL och LVU. Enligt SoL ska nämnden alltid överväga om barnet eller den unge kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Nämndens vårdansvar kvarstår även när det direkta vårdansvaret överlämnats till ett familjehem. (*Se vidare stadens riktlinjer för familjevård för barn och ungdom samt SLK:s cirkulär 07:06 Ersättningar och villkor vid familjehemsvård av barn, unga och vuxna, vårdnads- överflyttningar m.m.*)

HVB

Med hem för vård och boende (HVB) avses heldygnsomsorg som yrkesmässigt tillhandahåller vård, behandling, omvårdnad och tillsyn för barn och ungdomar. Verksamheten får inte utan tillstånd av länsstyrelsen bedriva sitt arbete och länsstyrelsen har tillsynsansvar. HVB kan användas dels för kortare tids utredning eller för att tillgodose ett akut vårdbehov, dels för längre tids vård och behandling. Placering av *små barn utan förälder* på institution bör undvikas. Placering på HVB kräver nämndbeslut, bortsett från när placeringen gäller akut och utredning, vilket kan avgöras av tjänsteman, lämpligtvis enhetschef, jfr den enskilda stadsdelsnämndens delegationsordning. Nämndens vårdansvar kvarstår även när det direkta vårdansvaret överlämnats till ett HVB. En placering som inledningsvis varit avsedd att bli kortvarig, men av olika skäl förlängs, ska föreläggas nämnd för beslut. Beslutet ska fattas senast inom fyra månader och bygga på en vårdplan. Barnets behov och rättssäkerhet kräver att tillfälliga placeringar inte bör förlängas. Barn och ungdomar kan vårdas på HVB både med stöd av SoL och LVU. Staden upphandlar HVB-vård gemensamt och beslut om placering utanför avtal är inte delegerat till tjänsteman. *Se katalog över upphandlade vårdgivare.*

Jourhem

Från och med den 1 april 2008 har ett antal lagändringar trätt i kraft till skydd eller stöd för barn och unga inom den sociala barn- och ungdomsvården. Enligt 6 kap 6 § tredje stycket SoL gäller att socialnämnd måste utreda förhållandena och förutsättningarna för vård i de enskilda hem som fungerar som jourhem. Med jourhem avses ett enskilt hem som vid upprepade tillfällen under kortare tid, men inte stadigvarande, tar emot olika barn för akuta placeringar på uppdrag av socialnämnden. Nära anhöriga eller god vän till familj som tillfälligtvis vårdar ett barn betraktas inte som jourhem.

Att utreda förhållandena i ett tilltänkt jourhem och förutsättningarna för vård i det är myndighetsutövning. Utredningsansvaret kan därför inte överlåtas på bolag, stiftelser eller motsvarande. En ansvarig nämnd har dock möjlighet att anlita uppdragstagare som är fysiska personer och som knys till nämnden på sådant sätt att de kan anses delta i nämndens verksamhet för att utföra utredning.

I stadens egna samt upphandlade jourhemsverksamheter ska utredning och godkännande av jourhem utföras av Resursteam Barn och Ungdom vid Socialtjänst- och Arbetsmarknadsförvaltningen. Alla dessa utredningar tas upp för godkännande i Socialtjänst- och Arbetsmarknadsnämnden och därefter i alla stadsdelsnämnder för godkännande i varje nämnd.

Om stadsdelarna har egna jourhem ligger ansvaret på den stadsdelsnämnden att se till att familjen är utredd och godkänd som jourhem.

Enligt 6 kap 6 § fjärde stycket SoL får ett barn inte vårdas i ett jourhem längre tid än *två månader* räknat från den tidpunkt då nämndens utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL avslutats, om inte särskilda skäl finns. Om utredningstiden på fyra månader av olika skäl förlängts räknas tiden från när utredningen faktiskt avslutades. Särskilda skäl kan t ex vara att en process om vården av barnet pågår vid förvaltningsdomstol eller att det saknas ett lämpligt familjehem eller annan lämplig placeringsform där barnet kan placeras för stadigvarande vård och fostran. Det kan också handla om att barnet kan komma att flytta hem inom kortare tid, att det finns ett tilltänkt hem som

kan ta emot barnet vid en senare tidpunkt eller att behovet av en placering kommit upp i sent skede under utredningstiden.

En placering som inledningsvis varit avsedd att bli kortvarig, men av olika skäl förlängs ska senast inom fyra månader föreläggas nämnd för beslut. (Socialstyrelsens meddelandeblad mars 2008 ”Ändringar i regler om skydd eller stöd för barn och unga inom den sociala barn- och ungdomsvården m.m.”)

§ 12-hem

Målgruppen är ungdomar mellan 12-21 år som utsätter sig själva eller sin omgivning för omedelbar fara t.ex. genom kriminalitet, missbruk, våld eller prostitution. Det är statens institutionsstyrelse (SiS) som är central förvaltningsmyndighet för de särskilda ungdomshemmen. SiS svarar för anvisning av platser och föreståndaren vid den anvisade institutionen är ansvarig för vården och har rätt att fatta beslut under vårdtiden. Placering på § 12-hem sker enligt 11 § första stycket LVU och föregås alltid av nämndbeslut, antingen i form av beslut om omedelbart omhändertagande eller i form av beslut om vård. Det senare förutsätter att domstol har beslutat om vård. En placering på ett § 12-hem kan ske vid akut vårdbehov, för utredning eller vid behov av längre tids vård och behandling.

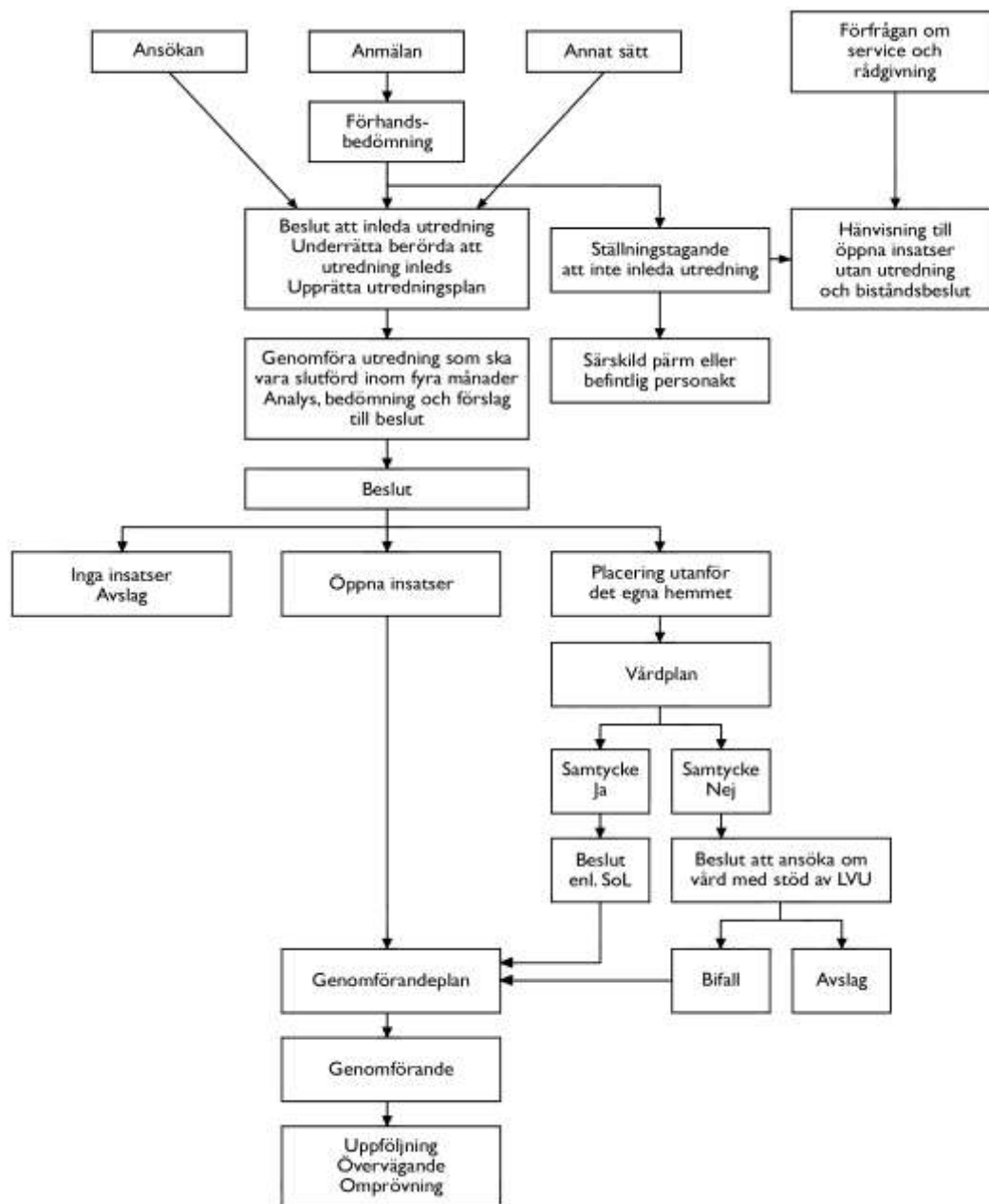
II. Utredningsmodell

BBIC- systemet

BBIC är ett handläggnings- och dokumentationssystem för utredning, planering och uppföljning i social barnavård. Det ger en struktur för att systematiskt hämta in uppgifter om, dokumentera och följa upp barns och ungas behov av insatser. BBIC erbjuder, förutom en uppsättning strukturerade formulär, en teoretisk kunskapsbas för den sociala barnavården. Formulären vilar på denna kunskapsbas – främst utvecklingsekologi och anknytningsteori. Formulären reflekterar också grundprinciper som bland annat innebär att utveckla ett bra samarbete med barn, föräldrar, familjens nätverk och andra professionella, med barnet i centrum. Helhetssynen illustreras i den BBIC- triangeln där de olika sidorna innefattar områden för barnets behov, föräldrarnas förmåga och faktorer i familj och miljö.



Flödesschema – från aktualisering till uppföljning



Ovanstående modell illustrerar socialtjänstens handläggning från det att information inkommer till det att beslut i enskilt ärendet fattas av nämnd eller tjänsteman. Modellen är hämtad ur socialstyrelsens handbok Barn och unga i socialtjänsten (2006).

Anmälan/ansökan

Inledning

En förutsättning för att socialtjänsten ska kunna ingripa till barns skydd eller utreda deras behov av stöd och behandling i övrigt är att socialtjänsten får vetskap om förhållanden som kan innebära en risk för ogynnsam utveckling. SoL:s regler om anmälningsplikt har tillkommit just för att vidga informationsflödet och därigenom ge barn ett bättre skydd (14 kap.1 § andra stycket SoL).

Anmälningssplikten riktar sig främst till myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdomar, t.ex. BVC, förskolan och skolan, men också till andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, socialtjänsten, kriminalvården och annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet. Någon skillnad mellan privatpraktiserande och offentliga yrkesutövare finns inte, utan det är samma skyldighet att anmäla oavsett om man är anställd inom en offentlig eller en privat verksamhet. Försäkringskassan, Kronofogdemyndigheten m.fl. omfattas inte av anmälnings- eller uppgiftsskyldighet gentemot socialtjänsten. Trots det får myndighet som inte omfattas av anmälnings- eller uppgiftsskyldighet gentemot socialtjänsten, lämna ut sekretessbelagd uppgift enligt 14 kap. 3 § SekrL till socialnämnden, om det är uppenbart att intresset av att överlämna uppgiften, har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda (*generalklausulen*).

I SoL står att ”var och en” som befärrar att ett visst barn eller ungdom far illa eller löper risk att fara illa, bör anmäla detta till sociala myndigheter. Allmänheten har möjlighet att lämna anmälan anonymt, d.v.s. utan att uppge sin egen identitet. Uppger anmälaren sitt namn är anmälan inte anonym. Däremot kan behovet av sekretesskydd för uppgiftslämnare prövas enligt 7 kap. 6 § SekrL. Se vidare *Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2003:16 om anmälan om missförhållanden enligt 14 kap. 1 § SoL* samt *Stöd för rättstillämpning och handläggning: ”Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn”*.

Information och anmälningssplikt inom stadsdelsförvaltningen

Utredningsansvaret ligger hos individ- och familjeomsorgens (IoF) barn- och ungdomsenhet. Anställd vid annan enhet inom IoF, t.ex. vid en missbruks- eller försörjningsstödsenhet, som uppmärksammar förhållanden som kan vara till skada för barn eller ungdomar, har en ovillkorlig skyldighet att omgående överlämna denna information till den enhet inom verksamheten som har ansvar för barn- eller ungdomsutredningar för ställningstagande. I 11 kap. 1 § SoL stadgas en utredningsskyldighet om något ”kommit till nämndens kännedom som kan föranleda någon åtgärd av nämnden”. Informationen anses ha kommit till nämndens kännedom när den blivit känd på annan socialtjänstenhet. Uppgifterna *anmäls inte* med stöd av 14 kap. 1 § SoL, utan är att betrakta som *överföring av information* mellan olika IoF- enheter inom samma nämnd. Handläggare av LSS-ärenden tillhör dock en annan verksamhetsgren och omfattas därmed av den ovillkorliga anmälningssplikten enligt SoL. Detsamma gäller personal inom förskola m.m. inom den aktuella stadsdelsnämnden. Det är IoF:s ansvar att bedöma uppgifterna eftersom socialtjänsten ensam har utredningsskyldigheten.

Underlåtenhet att anmäla eller överlämna information kan riskera att dömas till ansvar för tjänstefel (brottsbalken BrB 20 kap.1 §) eller åläggas disciplinpåföljd enligt lagen om offentlig anställning (LOA). Det kan också finnas bestämmelser i kollektivavtal som gör det möjligt för arbetsgivaren att vidta disciplinåtgärder.

Det är angeläget att stadsdelsnämnderna i samband med nyanställning och fortlöpande instruerar sin personal om gällande regler och samtidigt om vem eller vilka som är informationsmottagare.

Informationens form

En anmälan kan komma in till socialtjänsten i skriftlig, muntlig eller annan form. Observera att anmälan ska beaktas och registreras oavsett i vilken form den kommer in, alltså även e-post, DVD eller cd-skiva etc. Se JO:s beslut 2009-02-16 dnr 1143-2008. De handläggare hos nämnden som tar emot anmälningar om oro för utsatta barn och ungdomar, ska använda BBIC-formuläret för anmälan och med stöd av det ställa de viktiga frågor som behöver ligga till grund för en bedömning av om utredning ska inledas eller inte. Uppgifterna från samtalet ska dokumenteras i formuläret. De som omfattas av anmälningssplikt ska alltid uppmanas att inkomma med en skriftlig anmälan (i efterhand om fallet är brådskande). Se JO:s beslut 1991-12-12 dnr 2964-1990. Allmänheten däremot får inte avkrävas att göra skriftlig anmälan.

Sekretesskydd för uppgiftslämnare

Enligt 11 kap. 6 § SoL bör den enskilde hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom. Huvudregeln är att uppgifter av enskilda personer och uppgiftslämnarens identitet inte får hemlighållas för den person som berörs av dem. Därför är det viktigt att en privatperson som anmäler något får denna information innan han eller hon har lämnat sitt namn.

Genom en bestämmelse i 7 kap. 6 § SekrL ges möjlighet till sekretesskydd inom socialtjänsten för anmälan eller annan utsaga av enskild om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det kan antas att fara uppkommer för att den som gjort anmälan eller avgivit utsagan eller honom närstående utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs. Det måste vara fråga om obehag i påtaglig form. Till allvarligt men räknas exempelvis telefonterror. Restriktivitet ska iakttas till tillämpning av bestämmelsen. Det är bara fråga om de fall då behovet av skydd för en uppgiftslämnare är särskilt uttalat och då riskerna för represalier är stor.

Uppgiftslämnarens namn ska antecknas. Har uppgiftslämnaren begärt att informationen ska sekretesskyddas ska detta också antecknas. När någon begär att få ta del av uppgifter som röjer uppgiftslämnarens identitet ska socialtjänsten vid varje enskilt tillfälle pröva om uppgiften kan lämnas ut. Socialtjänsten kan således inte fatta ett för framtiden bindande beslut om att uppgifterna inte ska lämnas ut. Uppgiftslämnaren/informatören bestämmer alltså inte över om sekretess ska gälla. Myndigheten beslutar om det finns skäl till sekretess med stöd av 7 kap 6 § SekrL. Sekretesskyddet gäller endast för enskilda personer och inte för offentliga funktionärer (politiker och tjänstemän).

Mottagande av anmälan

Vid varje stadsdelsförvaltning ska finnas rutiner som gör det möjligt att omedelbart ta emot information om barn som riskerar fara illa. Det får inte råda någon tvekan om till vem en anmälare ska hänvisas. Alla anmälningar (skriftliga och muntliga) ska tas om hand genast för förhandsbedömning. Hänvisning till socialjouren ska ges av växeln efter arbetstidens slut. Det åligger varje stadsdelsnämnd att dokumentera de rutiner som gäller för hur och av vem information om barn och ungdomar som far illa ska tas emot och behandlas, och att skriftligt sprida detta till olika samverkanspartner lokalt.

Mottagande av anmälningar om barn som riskerar att fara illa ställer stora krav på den som tar emot information hos nämnden. BBIC:s anmälningsformulär innehåller alla de frågor som behöver ställas och är därför ett nödvändigt stöd för den mottagande socialsekreteraren. Om anmälaren inte vill lämna sitt namn och telefonnummer kan mottagaren be anmälaren att ringa igen efter några dagar då det senare kan uppstå behov av kompletterande information.

Den mottagande socialsekreteraren är skyldig att omedelbart se till att informationen kommer berörd arbetsledare till del så att en förhandsbedömning kan ske skyndsamt.

Återkoppling till anmälaren

Det är angeläget att socialtjänsten alltid ger en återkoppling till anmälaren i form av bekräftelse på att vi tagit emot anmälan samt låter anmälaren få namn och telefonnummer till lämplig person hos förvaltningen att kontakta vid behov, lämpligen arbetsledaren. Se anmälningsformuläret. Det ifyllda anmälningsformuläret betraktas som en upprättad handling. Om utredning inleds förvaras anmälan i personakten.

Samråd/konsultation

Det är viktigt att det finns en möjlighet för både professionella och privatpersoner att samråda med socialtjänsten utan att röja ett barns identitet. Detta är en bra möjlighet att sprida information om socialtjänsten och att i förekommande fall samråda inför en framtida anmälan tillsammans

med socialtjänsten. I vissa fall framkommer att det är frågan om så allvarliga förhållanden att en utredning behöver inledas snarast och det är då väsentligt att med bibehållet förtroende uppmana personen att röja barnets identitet. Om man på ett förutsättningslöst sätt kan diskutera på vilket sätt anmälan ska ske, hur vårdnadshavaren, barnet och andra viktiga personer ska få informationen och tänkbara scenarier för hur man kan gå vidare ökas möjligheten av en god samarbetsrelation med både barnet, familjen och anmälaren betydligt. Eftersom anmälaren oftast är en person som på något sätt står familjen nära är det av stor vikt att anmälaren känner sig delaktig i förfarandet så långt det är möjligt.

En anmälare kan aldrig ta tillbaka information om exempelvis ett barns identitet utan har socialtjänsten väl fått informationen gäller att besluta om utredning ska inledas eller inte.

Förhandsbedömning

Förhandsbedömning kallas det moment som ligger mellan mottagandet av anmälan och ställningstagande till behov av utredning. Varje inkommen uppgift granskas för bedömning t.ex. om socialtjänsten och den aktuella stadsdelsnämnden är rätt instans, om uppgifterna som lämnats är uppenbart felaktiga, om barnet eller familjen kan vara i behov av stöd eller skydd och om informationen kräver omedelbara skyddsåtgärder från socialtjänsten. Som underlag för förhandsbedömningen får det som är känt om barnet eller familjen inom socialtjänsten på den egna stadsdelsnämnden hämtas in. Man får ta kontakt med anmälaren om det finns behov av att få förtydliganden om innehållet i anmälan. Inom ramen för en förhandsbedömning har man också möjlighet att träffa den anmälan rör, barnet och dess vårdnadshavare, tillsammans med anmälaren för att få en fördjupad bild av hur oron hos anmälaren ser ut och hur barnet och vårdnadshavaren ställer sig till den. Man kan dock aldrig kräva av en anmälare att delta i ett sådant möte. Om man hämtar in information av någon annan än anmälaren eller den det rör har man i praktiken inlett en utredning och det är inte tillåtet inom ramen för en förhandsbedömning. En förhandsbedömning ska ske skyndsamt och får ta högst tio arbetsdagar.

Rutiner vid ställningstagande att inte inleda utredning

Ett ställningstagande som resulterar i att man inte inleder utredning ska dokumenteras i BBIC-formuläret. Ett ställningstagande är inte att betrakta som ett beslut. Dokumentationen ska, förutom ställningstagandet att utredning inte inleds, innehålla risk- och skyddsbedömning och motivering till ställningstagandet samt datum och underskrift med befattning. Dokumentationen med ställningstagandet sparas i en pärm tillsammans med anmälan i datumordning från när anmälan kom in. Handlingarna får ett löpnummer som också skrivs in på ett försättsblad i pärmen. På försättsbladet skrivs löpnummer och datum. Registret på försättsbladet får inte innehålla namn, personnummer eller varifrån anmälan kom. Pärmen ska förvaras i ett låsbart brandsäkert skåp. Gallring sker efter fem år i enlighet med Arkivnämndens beslut. Även försättsbladet ska gallras.

Om det finns ett pågående ärende (utredning eller insats) avseende barnet ska ställningstagandet med anmälan läggas i personakten och kopplas till ärendet i Paraplysystemet. Anmälan ska dokumenteras som inkommande information i Paraplysystemet och ett ställningstagande om en utredning behöver inledas ska göras. Om ärendet är avslutat i Paraplysystemet sparas handlingen och ställningstagande i pärm som ovan.

Nämnden eller utskott/delegation bör hållas informerad om inkomna anmälningar som lett till ställningstaganden att inte inleda utredning, dock är det inte tillåtet att upprätta listor med namn, personnummer eller anmälare.

Informationens innehåll och barnets eller den unges behov av skydd och/eller stöd, oavsett vem som lämnat den, är det som ska styra socialtjänstens fortsatta handlande. I lagtexten står att

nämnden utan dröjsmål ska inleda utredning om informationen kan leda till någon åtgärd av nämnden. Kravet på skyndsamhet ska ställas mot allvaret i anmälan. Gäller anmälan stor oro för ett barn bör förhandsbedömningen ske omedelbart och ett ställningstagande till om utredning ska inledas eller inte göras samma dag informationen kommer in. En förhandsbedömning ska ske med stöd av en arbetsledare och bör aldrig överlämnas åt enskilda socialsekreterare.

Dokumentationen av ställningstagandet att inte inleda utredning bör delges den det gäller om det inte finns starka skäl däremot. Enligt FB har en vårdnadshavare både rättigheter och skyldigheter och ska därför aldrig undanhållas information som hindrar dem från att uppfylla sina skyldigheter.

Erbjudande om service

Om det vid en förhandsbedömning inte kan uteslutas att det finns behov av stöd eller skydd för ett barn måste utredning inledas. Om familjen är motiverad att ta emot hjälp kan man göra en kort utredning och bevilja ett bistånd. Om det står helt klart att det är föräldrarna som stödet ska riktas till och man har uteslutit att barnet är i behov av stöd eller skydd kan familjen hänvisas till råd och stöd utan föregående utredning och beslut om bistånd. Dock ska handläggare först ha tagit ställning till att inte inleda utredning och dokumentera detta enligt ovan. Det får aldrig förekomma någon form av förhandling där föräldrar samtycker till service för att inte behöva genomgå en utredning. Någon rätt för socialtjänsten att ange hur närvaron ska se ut, eller att följa upp om familjen vänt sig till erbjuden rådgivning eller avbrutit kontakten finns inte. Om den rådgivande verksamheten under arbetets gång upptäcker behov av skydd eller stöd för barnet har den naturligtvis skyldighet att föra informationen vidare till de som utreder barn och unga.

Klargörande samtal med unga

När en pojke eller flicka under 18 år berättar att de är utsatta för kontroll, hot eller våld i hemmet och är rädda för sina föräldrar och/eller släktingar kan socialtjänsten träffa ungdomen några gånger för klargörande samtal utan att informera vårdnadshavaren. Att en ung person kan vara utsatt för hedersrelaterat förtryck och befinner sig i riskzon för våld är en svår situation att bedöma som kräver mycket av den person som ska föra samtalen. Det är viktigt att ha kunskap om familjeförhållanden, kultur, religion, hedersrelaterat förtryck och HBT- frågor (förkortning för homosexualitet, bisexualitet och transperson), men allra viktigast är att lyssna till den unges egen berättelse och uppfattning om sin livssituation. Samtalen med den unge ska fokusera på vad som kan göras på kort och på lång sikt, klargöra olika handlingsalternativ, vilken praktisk hjälp som finns att få och information om hans eller hennes rättigheter. Därtill ska den unge informeras om hur en utredning går till och om eventuell polisanmälan samt rätt till juridiskt ombud. Det är fundamentalt viktigt att socialsekreteraren får fram den unges egen inställning och ger stöd åt hans eller hennes beslut, samt får fram tillräckligt med information för att kunna göra en noggrann bedömning av hur allvarlig situationen är.

Tre öppna frågeställningar att diskutera med den unge;

- Vad vill du göra som du inte får göra?
- Vad måste du göra som du inte vill göra?
- Vilka regler eller normbrott anser familjen/släkten att du har brutit eller begått?

Vid misstanke om hedersrelaterat förtryck ska socialtjänsten inleda utredning. Skyddsaspekten är extra viktig. Sdn måste överväga om det finns skäl för omhändertagande. Socialtjänsten har möjlighet att avvakta viss tid med att informera vårdnadshavarna att en utredning har inletts. Detta för att kunna skydda den unge genom omedelbart omhändertagande (6 § LVU) och placering (11 § LVU) i skyddat boende. Först därefter underrättas den unges vårdnadshavare. Vid fara för att familjen eller släkten kommer att leta efter den unge kan sdn hemlighålla adressen för vårdnadshavaren (7 kap. 5 § SekrL och 14 § LVU).

Vid bedömningen av vilka skydds- och stödinsatser som är lämpliga för flickor/unga kvinnor som vuxit upp med hedersrelaterat förtryck, är det viktigt att tänka på att flertalet kan behöva mer skydd och stöd över längre tid än vad flickor/unga kvinnor i motsvarande ålder vanligtvis behöver, t.ex. kan placering i familjehem vara lämpligare i stället för hjälp till ett eget boende.

Att inleda utredning

Regler för socialnämnds utredning

Utredningar inom socialtjänsten utförs med stöd av 11 kap. 1 § SoL. Där anges att socialnämnden utan dröjsmål ska inleda utredning när något genom ansökan eller på annat sätt kommer till vår kännedom som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Syftet med utredningen är att få fram ett allsidigt underlag för beslut att avslå eller bevilja en ansökan, att vidta åtgärder.

När utredningen rör en underårigs behov av stöd eller skydd ger lagen socialtjänsten vissa särskilda befogenheter enligt 2 § 11 kap. SoL. Socialtjänsten får konsultera sakkunniga och ta de utomstående kontakter som behövs för utredningen (11 kap. 2 § och 14 kap. 1 § SoL). I 11 kap. 2 § anges att utredningen inte onödigt får utsätta någon för skada eller olägenhet och att den ska vara slutförd, inberäknat sammanställning och delgivning, **inom fyra månader** (se Beslut om förlängd utredningstid). Utredningen ska inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet, och får inte pågå längre än vad som är motiverat för att kunna bedöma barnets eller den unges behov av skydd. Framgår det klart under en utredning att vårdnadshavaren, eller barnet när han eller hon fyllt 15 år, inte kommer att ta emot erbjudna stödinsatser, kan socialtjänsten inte tvinga dem till det varför utredningen avslutas. Det är viktigt att i dessa fall noga dokumentera varför utredningen avslutades utan insats. Endast om förhållandena är sådana att LVU inte kan uteslutas, kan utredningen fortsätta mot vårdnadshavarens och den unges vilja.

Utredning gällande ofödda barn och unga mellan 18-21 år bedrivs med stöd av 11 kap. 1 § SoL. Vid utredning gällande ofödda barn, är det modern som registreras i paraplysystemet och utreds. Först när barnet fötts kan utredningen inledas av barnet enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL. Utredningen avseende modern måste då avslutas. Vad gäller ungdomar mellan 18-20 år, får socialtjänsten genomföra utredning även mot den unges vilja om grunderna för § 3 LVU föreligger, d.v.s. missbruk, brottslig verksamhet och/eller annat socialt nedbrytande beteende (t.ex. skolskolk i större omfattning, oförmåga att acceptera samhällets grundläggande normer, vagabonderande). Skyldighet att lämna ut sekretesskyddade uppgifter från exempelvis skolan eller hälso- och sjukvården finns dock endast vid utredning gällande minderårig. Enligt den s.k. *generalklausulen* i SekrL får emellertid sekretesskyddad uppgift lämnas till en myndighet om det är uppenbart att intresset av att lämna ut uppgiften väger tyngre än vad uppgiften ska skydda (*OBS att detta inte gäller socialtjänsten*). Exempelvis kan skolan efter en intresseavvägning lämna ut sekretesskyddade uppgifter om en ungdom mellan 18-20 år till socialtjänsten, för att han eller hon ska få stöd och hjälp.

Med stadsdelsnämndens särskilda ansvar för barn och unga följer att utredning **alltid** ska inledas

- Vid ansökan om bistånd.
- Om den minderåriga kan vara i behov av stöd från socialtjänsten.
- Om risk för den underåriges hälsa eller utveckling kan misstänkas föreligga till följd av brister i hemmiljön eller den unges eget beteende.
- Om annan myndighet (domstol, åklagare) begär nämndens yttrande.

Många utredningar inleds med anledning av att den enskilde själv ansökt om bistånd i någon form. Även om socialtjänsten självständigt bestämmer hur en utredning ska genomföras för att ett allsidigt beslutsunderlag ska kunna arbetas fram ska utredaren alltid eftersträva samförstånd med

dem utredningen rör och noga informera om vilka kontakter som tas och vad som kommer fram i dessa. Om det inte är olämpligt bör den enskilde vara närvarande vid de olika sammanträffanden utredaren arrangerar vid insamling av information. I de fall vårdnadshavaren eller barnet om det fyllt 15 år motsätter sig utredning är det särskilt angeläget att sträva efter öppenhet och delaktighet.

Beslut att inleda utredning

Det bör ligga på arbetsledare att fatta beslut om att inleda utredning. Beslut ska alltid motiveras och motiveringen ska dokumenteras, likaså när och av vem beslutet fattats. Det är viktigt att vara tydlig i förhållande till den enskilda familjen i skälen till varför utredning inleds. Dokumentation sker i paraplssystemet. Beslut att inleda utredning är reglerat i lag och kan inte överklagas av den enskilde. Beslutet ska anmälas till utskott/delegation.

Begreppet utredning avser den aktivitet hos socialtjänsten som ska leda fram till ett beslut. Utredningar kan vara av mycket olika beskaffenhet. Vissa utredningar kan bestå av ett samtal, andra av omfattande informationssamlande genom samtal med enskilda, myndigheter och andra.

Inför inledande av utredning är det av största vikt att ta reda på vem/vilka som har vårdnaden om barnet. Det kan ske genom kontakt med lokala skattemyndigheten. Observera att vårdnaden om ett barn kan komma att ändras under pågående utredning, varför det är viktigt att alltid se till att man har alldeles nya uppgifter. Vårdnadshavare underrättas muntligt och skriftligt om att utredning inleds.

Av rättssäkerhetsskäl ska beslut fattas om såväl inledande som avslutande av utredning. Det får aldrig råda minsta tveksamhet om vilken aktivitet som pågår - rådgivning, utredning eller så kallat faktiskt handlande, d.v.s. verkställighet av ett beslut om stöd, vård eller behandling.

Information till den enskilde

De som berörs av utredningen ska ha tydlig information om vem som ansvarar för utredningen och om hur beslut fattas. Den muntliga informationen bör kompletteras med skriftlig information om vad en barn- och ungdomsutredning innebär, vilka lagregler som gäller, utredningstider och om hur information inhämtas. De berörda ska också informeras om sina rättigheter - såsom besvärsmätt, insyn m.m. enligt SoL och förvaltningslagen (FL), möjligheten att rådfråga länsstyrelsen etc. Stockholms stad har utgivit en särskild informationsbroschyr för detta ändamål: "Barnets rättigheter och socialtjänstens skyldigheter", vilken kan beställas från staben eller laddas ner på nätet www.stockholm.se/socialtjanstforvaltningen, se Informationsmaterial. Broschyren finns översatt till flera språk. För att ytterligare förtydliga informationen om att utredning inletts är det bra om vårdnadshavarna skriver på att de har tagit del av beslutet att utredning inletts.

Det är viktigt att både vårdnadshavare och barn hela tiden görs delaktiga i utredningen och informeras om orsaken till att utredning inletts, vad som framkommer under utredningen och om vilka bedömningar utredaren under hand gör. Det slutliga resultatet av utredningen bör således inte komma som en överraskning för dem den berör.

BBIC

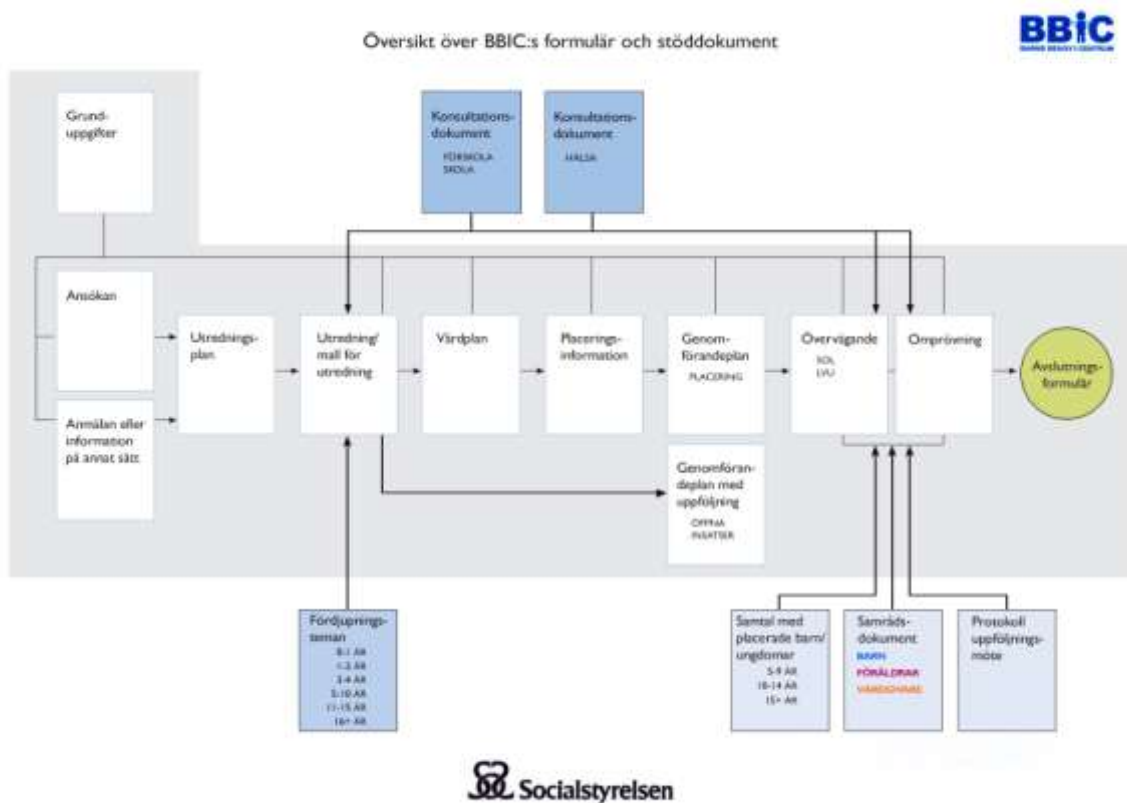
Det utredningssystem som ska användas i Stockholm betecknas BBIC – Barns Behov I Centrum. BBIC är ett av Socialstyrelsen framtaget enhetligt handläggnings- och dokumentationssystem för socialtjänstens arbete med barn och unga i åldrarna 0-20 år. BBIC ger en grundstruktur för att utreda, planera och följa upp insatser. Se *BBIC Grundbok*.

BBIC bygger på ett antal grundprinciper om hur socialt utrednings- och uppföljningsarbete ska förstås och bedrivas. Teoretiska utgångspunkter är utvecklingsekologisk teori, anknytnings teori, teorier om risk- och skyddsfaktorer, om sårbarhetsfaktorer, utvecklingsavvikelse och

stressfaktorer samt om kritiska utvecklingsperioder i barns utveckling. Därtill kommer teorier om familjers funktion, föräldrars omsorgsförmåga och faktorer i miljö/närsamhället. Modellen förstärker och förtydligar barnets ställning som eget rättssubjekt – helt i linje med de åtgärder som genom den svenska lagstiftningen satt barns rätt i fokus. Barnets vilja och åsikter ska beaktas med hänsyn till barnets ålder och mognad. I komplexa situationer kan socialsekreterarens uppmärksamhet ledas bort från barnets eller den unges behov av stöd och hjälp, till problem som finns hos de vuxna, t.ex. akuta bostadsproblem, starka familjekonflikter eller psykisk sjukdom hos en förälder. Resultatet kan bli att man missar hur detta påverkar barnet eller den unge. BBIC-systemet ska säkerställa att barn och unga blir uppmärksammade och lyssnade på, i alla utredningar.

Under 2008 kommer alla som arbetar med barn och unga i Stockholms stad att genomgå grundutbildning i BBIC för att staden efter två år ska kunna söka den licens som krävs för att få arbeta med BBIC. Alla utredningar ska efter det att utbildningen har genomförts i samtliga stadsdelar dokumenteras och genomföras enligt BBIC. Alla formulär inom BBIC-systemet som är obligatoriska att använda finns i Paraplysystemet. Inga andra mallar får användas inom staden.

FORMULÄRÖVERSIKT



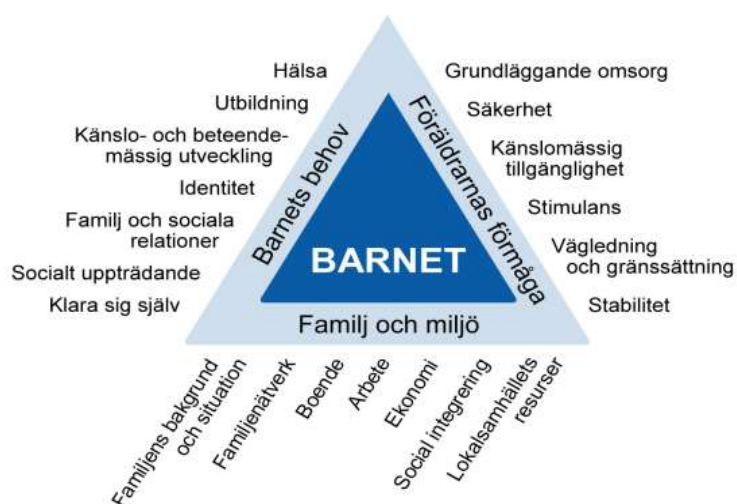
Utredsplan

Utredsplanen bör alltid göras i samarbete med familjen och barnet/den unge men behöver förberedas av arbetsledaren och den eller de socialsekreterare som ska genomföra utredningen. Alla uppgifter som behöver vara med finns i formuläret men eftersom alla utredningar är olika är det viktigt att tänka igenom och planera vad man behöver samla in för information i varje enskilt fall. Under utredningens gång kan det komma fram ytterligare riskfaktorer och planen kan då behöva revideras. Det är dock fortfarande oerhört viktigt att hålla fokus på det som har framkommit i anmälan för att inte utredningen ska svälla och ta mer tid än de fyra månader en

utredning får ta. I utredningsplanen formuleras frågeställningar som man vill ha svar på, vad ska utredningen ge svar på och vad behöver man få veta för att kunna avsluta utredningen? Med hjälp av tydliga och konkreta frågeställningar som är kopplade till den oro som anmälan innehåller kartlägger man vilka behovsområden och föräldraförmågor som behöver belysas. Med hjälp av skalfrågor och frågor om undantag från problemet kan man formulera mål för vad som ska vara uppnått när utredningen kan avslutas.

Beslut om förlängd utredningstid

Om utredningen blir mycket omfattande och inte kan avslutas inom fyra månader, kan beslut om förlängd utredningstid fattas (11 kap. 2 § 2 st SoL). Ny längsta tid (t.o.m. -datum), och skälen för förlängningen ska anges i beslutet. Beslutanderätten bör delegeras till lägst arbetsledare. Förlängningsbeslut ska fattas med stor restriktivitet eftersom avsikten med korta utredningstider dels är att förstärka den enskildes rättssäkerhet, dels att minska osäkerheten i förhållande till socialtjänsten. Hög arbetsbelastning eller handläggarsbyte är inte godtagbara skäl för förlängning. Beslutet dokumenteras i paraplysystemet och anmäls till sdn. Skäl till förlängningsbeslut kan t.ex. vara att utlåtande från BUP eller utredningsinstitution inväntas. Om skälet är att utredaren inte kunnat komma i kontakt med familjen, krävs dokumentation av vad som gjorts för att nå barn och vårdnadshavare.



Utredningen

Med utredning avses både den aktivitet – insamlande av uppgifter – som senare ska ligga till grund för en analys och bedömning av behovet av insatser samt dokumentationen av de insamlade uppgifterna. Utredningsplanen leder till olika aktiviteter såsom samtal, hembesök, inhämtande av utlåtanden från experter utanför socialtjänsten. Den information som samlas in dokumenteras fortlöpande i journalanteckningar och formulär.

Grundprinciper

Socialtjänsten har makt att ensidigt avgöra hur utredningen ska genomföras och därmed vilka kontakter som behöver tas. Det är dock viktigt att denna makt används på ett sätt som gagnar barnet och det samarbete som krävs med för barnet viktiga personer. Därför bör alltid vårdnadshavarens synpunkter på vilka kontakter som ska tas beaktas i möjligaste mån. Genom att inledningsvis bygga upp ett förtroende med vårdnadshavarna och gemensamt komma fram till

vilket slags information som behövs för att utredningen ska ge en bra bild av barnets situation utifrån de frågeställningar som framkommit i anmälan har man den största möjligheten att formulera gemensamma mål för vad som behöver förändras.

Det är viktigt att redan inledningsvis även lyfta fram det som fungerar väl för barnet och vilka resurser barnet och familjen har för att få en nyanserad bild. Det är också avgörande vid förslag till insatser att dessa är ämnade att förstärka resurserna och inte ensidigt fokusera på att undanröja brister.

Familjens krav på integritet talar för att socialtjänsten inte ska ta fler kontakter än vad som är nödvändigt. I SoL finns regler om detta, 11 kap. 2 §. Eftersom utredningen rör barnets behov och rättigheter i första hand har dock socialtjänsten ett stort ansvar för att det beslut som ska fattas efter genomförd utredning blir riktigt sett ur ett barnperspektiv. Av hänsyn till barnet måste utredningen ge tillräckligt underlag för en helhetsbedömning inför beslut om stöd, vård och behandling. Ju mer relevant kunskap som inhämtats om och direkt från det enskilda barnet eller den enskilda ungdomen, desto mindre risk föreligger för felaktiga beslut.

I utredningsarbetet är socialtjänsten beroende av medverkan från andra professioner och myndigheter och från enskilda. I dessa kontakter ställs stora krav på utredaren. Utredaren måste tydligt klargöra socialnämndens utredningsskyldighet, hur lämnade uppgifter kommer att användas, tänkbara konsekvenser för uppgiftslämnaren (t.ex. att figurera som referent i beslutsunderlag eller att uppträda som vittne i domstol) samt skyldigheten för myndigheter att lämna uppgifter av betydelse för utredningen (14 kap. 1 § SoL).

Formuläret "Grunduppgifter"

Det som redan är känt om familjen kan hämtas ur socialregistret/paraplysystemet. Kontrollera om någon i familjen är aktuell vid annan enhet, exempelvis missbruk, inom den egna stadsdelsnämnden. Familjen kan ha varit aktuell vid en annan stadsdelsförvaltning eller kommun och tidigare utredningar kan då rekvideras därför. Använd BBIC- blanketten för grunduppgifter. Inhämta aktuellt besked om vem som är vårdnadshavare. Interimistiska beslut om vårdnad har inte alltid hunnit registreras varför kontroll kan behöva göras hos domstol. Om det är fråga om barn utan vårdnadshavare i Sverige måste ansträngningar göras för att utreda barnets familjerättsliga ställning. I förekommande fall ska initiativ tas till förordnande av god man (5 kap. 2 § SoF). Se även riktlinjer för handläggning och dokumentation av ärenden gällande ensamkommande barn och ungdomar.

Formuläret sparas och kan ändras och fyllas på under ärendets gång.

Skyddade personuppgifter

När barn eller föräldrar lever med skyddade personuppgifter får inga sekretessbelagda uppgifter lämnas ut, som kan röja föräldrarnas, barnets eller den unges adress, såsom namnet på barnets förskola/skola - eller ens i vilken stadsdel den ligger. När ärenden med skyddade personuppgifter förekommer kan en stadsdelsnämnd som inte har koppling till barnets adress, handlägga och dokumentera ärendet, så att de skyddade uppgifterna kan värnas. Juridiska avdelningen kan vara behjälplig med att utse ansvarig stadsdelsförvaltning. Se Socialstyrelsens *Meddelandeblad om skyddade personuppgifter* (2005).

Kunskapsbasen i BBIC- triangeln

Familj och miljö

Triangelns bas benämns *Familj och miljö* och används för att beskriva den familj som barnet befinner sig i och det sammanhang som familjen befinner sig i. Här ska familjens ekonomiska situation beskrivas, föräldrarnas sysselsättning, familjens bostadssituation och en kartläggning av nätverket finnas med. Faktorerna i triangelns bas påverkar barn och föräldrar både positivt och negativt. Faktorer kan försvåra eller tillgodose behov hos barnet och de kan försvåra eller underlätta för föräldern att klara sin föräldraroll. Föräldrarnas egna uppväxtförhållanden och

barndomserfarenheter kan påverka livssituationen, liksom eventuell fysisk/psykisk ohälsa eller utvecklingsstörning. Tidigare sociala utredningar rörande omsorgssvikt i förhållande till det aktuella barnet och eventuella syskon ska beaktas. Tidigare insatser till familjen som prövats från socialtjänsten eller andra myndigheter och verksamheter ska redovisas och analyseras. Se *Socialstyrelsens grundbok om BBIC och BBIC i praktiken – att knäcka koden (Studentlitteratur)*.

Barnets behov

Den vänstra sidan av triangeln kallas *Barnets behov* och innehåller sju olika behovsområden. Dessa utgör stommen i BBIC- systemet. Urvalet bygger på forskning och erfarenhet om vad barn och ungdomar behöver samt vad föräldrar i allmänhet vill ge sina barn och ungdomar, för att de ska utvecklas till välfungerande vuxna. Se *Socialstyrelsens grundbok om BBIC och BBIC i praktiken – att knäcka koden (Studentlitteratur)*.

Vid utredning av ungdomar med egen problematik bör kompletterande strukturerade kartlägnings- och riskbedömningsinstrument användas. I Stockholm används ADAD (Adolescent Drug Abuse Diagnosis), som är ett omfattande kartlägningsinstrument och SAVRY (Structured Assessment of Violence Risk in Youth), som är ett riskbedömningsverktyg. Läs mer på SiS hemsida www.stat-inst.se och under avsnitt III kring unga lagöverträdare.

Hälsa

Området innefattar barnets eller den unges fysiska hälsa och utveckling, inklusive faktorer som påverkar hälsan, t.ex. kosthållning, fysiska aktiviteter, hälsorisker och missbruk. Här redovisas lämpligen det som kommit fram i de kontakter (i förekommande fall) som har tagits med barn- eller skolhälsovården, habilitering eller barnpsykiatri.

Utbildning

Området innefattar barnets eller den unges förskole- och skolsituation och deras fritid och eventuellt arbete. Barnets/den unges kognitiva utveckling återfinns inom detta område, inklusive prestationer, arbets- och inlärningsförmåga, ambitioner, favoritämnen samt behov av stöd och uppmuntran.

Känslo- och beteendemässig utveckling

Detta område innefattar barnets eller den unges känslomässiga utveckling och hur denna påverkar beteendet. Olika faktorer som kan påverka barnets eller den unges känslo- och beteendemässiga utveckling, exempelvis relationer, temperament, stress, kriminellt beteende, olika typer av utsatthet och övergrepp ingår under denna rubrik.

Identitet

Detta område innefattar barnets eller den unges självbild, självförtroende, identitetsutveckling och kapacitet.

Familj- och sociala relationer

Området innefattar barnets eller den unges alla viktiga relationer och hur dessa relationer fungerar.

Socialt uppträdande

Under denna rubrik beskriver man hur barnet eller den unge uppfattas av omvärlden och barnets/den unges egen insikt i detta.

Att klara sig själv

Detta område berör barnets eller den unges förmåga till självständighet och praktisk kompetens och ansvar.

Föräldrarnas förmåga

Den högra sidan av triangeln kallas *Föräldrarnas förmåga* och används för att beskriva hur föräldrarna klarar sitt föräldraansvar och sin föräldraroll genom att tillgodose sitt/sina barns behov. Tänk på att beskriva både brister och resurser i föräldraförmågan. Föräldrarnas omsorgsförmåga kan påverkas negativt av sådant som känslomässig omognad, psykisk ohälsa, utvecklingsstörning och missbruk. Se *Socialstyrelsens grundbok om BBIC och BBIC i praktiken – att knäcka koden (Studentlitteratur)*.

Grundläggande omsorg

Denna aspekt av föräldrarnas förmåga innefattar föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets grundläggande behov inom de olika behovsområdena. Det kan röra sig om allt från skälig bostad och ekonomi, att föräldrarna har uppsikt över barnet, ger möjlighet till sömn och vila, sköter barnets hygien och kläder, går på hälsokontroller, är en förebild för motion och aktiv fritid, till att i takt med att barnet blir äldre lära barnet ta ansvar.

Säkerhet

Området innefattar föräldrarnas förmåga att se till att barnet skyddas mot faror, hot och skador, både i och utanför hemmet. Här ingår frågor om övergreppsproblematik, fysisk och psykisk misshandel, våld i hemmet och kontakt med för barnet farliga personer.

Känslomässig tillgänglighet

Denna aspekt innefattar föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets känslomässiga behov, ge barnet uppskattning och lämplig form av känslomässig värme och kärlek, förmedla en positiv bild av sitt ursprung och kulturell identitet.

Stimulans

Området innefattar hur föräldrarna ser till att barnet ges möjligheter till lärande och intellektuell utveckling genom uppmuntran, kognitiv stimulans, inspirera till och delta i lek och fritidsaktiviteter, stödja i skolarbetet och främja social samvaro.

Vägledning och gränssättning

Denna aspekt handlar om föräldrarnas förmåga att vara goda vuxna förebilder och att vägleda barnet i dess utveckling av moral, etik, normer, värderingar och socialt uppförande/beteende gentemot omgivningen.

Stabilitet

Denna aspekt handlar om föräldrarnas förmåga att skapa en familjesituation som är tillräckligt stabil för att barnet ska kunna utveckla trygga anknytningar till sina föräldrar samt förmågan att tillförsäkra barnet trygghet och ett visst mått av förutsägbarhet i tillvaron.

Att koppla ihop BBIC- triangeln

Informationen som man får in under behovsområden, föräldraförmåga och familj och miljö behöver kopplas till varandra för att ge en helhetsbild av barnets situation och vilka risk- och skyddsfaktorer som finns. I en omfattande utredningen är det bästa att göra detta under varje behovsområde, det kan bli vissa upprepningar men det är ändå ur olika perspektiv man belyser frågan. I en enklare utredning kan man göra en sammanfattning av behovsområden, föräldraförmågan och familj och miljö var för sig. I detta stadium i utredningsprocessen är det fortfarande en beskrivning, de egna slutsatserna ska vänta till senare. Alla uppgifter förs löpande in i utredningsformuläret.

Insatser under utredningens gång

Om barnet, den unge eller familjen behöver insatser under utredningens gång, kan nämnden inte underlåta att vidta nödvändiga åtgärder. Det kan handla om placering under utredningstiden eller någon form av stödsats i hemmet, t.ex. familjepedagogiskt stöd i familjen. Ett beslut om insats måste fattas i vederbörlig ordning.

Konsultationsdokumenten

Ska användas för att samla in information från skolan och barnhälsovården. Det kan vara befogat att ha en muntlig kontakt med den som ska fylla i dokumentet om det är någon som man inte har samarbetat med förut och som är ovan vid dokumentet. När dokumentet är ifyllt bör man gå igenom med vårdnadshavaren och den som fyllt i det.

Psykologutlåtanden

I vissa fall kan det vara nödvändigt med en psykologutredning för att få svar på frågeställningar och man får då vända sig till närmaste BUP-mottagning.

Analys, bedömning och förslag till beslut

Analys

Under utredningen samlas informationen in gällande alla sidor i BBIC- triangeln: basen, barnets behovsområden och föräldrarnas förmåga. Informationen kommer från barnet själv, föräldrarna, släktingar och andra i familjens nätverk samt de professionella som känner till barnets levnadsförhållanden. Utredningen ska resultera i och visa på följande aspekter:

En analys av barnets behov och föräldrarnas förmåga att tillgodose dessa behov inom familjen. Identifiera behov av eventuella insatser för att säkerställa barnets välbefinnande utifrån triangelns olika sidor.

Bedömning

Bedömningen ska sedan ske med utgångspunkt från analysen. Vilka insatser kan behövas, vad tycker barnet om dessa insatser, vad tycker familjen? Hur ska de utformas för att barnets behov verkligen tillgodoses? Har det beslutats om insatser tidigare som inte har uppnått syftet och hur kan det förstås? Insatser som har varit framgångsrika? Vad är målet med insatsen, hur ska man veta om det är uppnått? Det är viktigt att föra en diskussion med barnet och med familjen och nätverket för att hitta en ”minsta gemensamma nämnare”. Hur kan nätverket engageras och nätverkets resurser mobiliseras? En insats som utformas med utgångspunkt från nätverkets gemensamma oro och engagemang för ett barn har många gånger större chanser att lyckas än en insats där nätverket inte är involverat.

Utredaren ska å ena sidan formulera sin professionella bedömning oberoende av vårdnadshavarens och barnets inställning. Å andra sidan är det avgörande att engagera barnet eller den unge och hans/hennes föräldrar i processen för att insatserna som föreslås ska leda till avsedd förändring. Denna process måste pågå fortlöpande och har som tidigare nämnts störst förutsättningar att lyckas om utredarna redan inledningsvis har lyckats etablera en bra kontakt med barnet och föräldrarna.

Barnet/den unge kan ha behov av insatser från andra myndigheter eller delar av organisationen och då behöver dessa självfallet involveras i processen. Bedömningen kan utmynna i olika förslag till beslut:

- Barnet, den unge eller familjen har inte behov av skydd eller stöd från socialtjänsten. Utredningen avslutas utan insatser.

- Barnet, den unge eller familjen har behov av stöd i öppenvård från socialtjänsten och vårdnadshavarna eller den unge samtycker till föreslagna insatser – genomförandeplan upprättas (*se nedan*).
- Barnet, den unge eller familjen har behov av stödinsatser men den unge eller vårdnadshavaren avböjer och det finns inte tillräckliga skäl för vård enligt LVU. Utredningen avslutas utan insatser.
- Barnet eller den unge har behov av vård utanför det egna hemmet – vårdplan upprättas (*se nedan*). I första hand med stöd av SoL. Om samtycke inte kan uppnås kan det bli aktuellt med LVU.
- Barnet eller den unge har behov av vård utanför det egna hemmet och andra vårdnadshavare som kan företräda barnet/den unge. Vårdplan upprättas. Anmälan görs av sdn till domstol att det föreligger behov av ändring av vårdnaden. Förslag på lämplig särskilt förordnad vårdnadshavare inges till rätten.
- Barnet är tillgängligt för nationell adoption. (*se s. 44*)

Beslutet ska delges vårdnadshavaren och den unge om han eller hon är över 15 år.

Dokumentationen – journalanteckningar, beslutsunderlag, planer

Allmänt om dokumentation

Vad som kommer fram under utredningen dokumenteras fortlöpande som journalanteckningar och i BBIC:s utredningsformulär i Paraplysystemet.

Journalanteckningar ska föras löpande, vara kortfattade men ändå ge en bild av ärendets framskridande och vara neutrala utan värderande omdömen. Omdömen från andra behöver dokumenteras men det måste stå klart från vem omdömet kommer. Journalanteckningar ska inte vara långa uppsatser utan beskriva tid, plats, vem som var med och vad som beslutades samt annan för ärendet relevant information. Det är tillåtet att föra minnesanteckningar men dessa måste förstöras när uppgifterna förts in i journalen. Det är olämpligt att vänta med journalanteckningarna till utredningen ska sammanställas utan de ska föras så nära i tiden till det de beskriver som det är möjligt.

Utredningsformuläret går att använda i alla typer av ärenden oavsett om det är en ansökan eller en anmälan, om det gäller ett barn eller en ungdom, om det avser brister i hemmiljön eller den unges eget beteende, eller om det rör ett ärende med mycket eller lite information. I anpassningen av dokumentation i själva utredningsformuläret, ska hänsyn tas till kravet på att utredningen inte ska vara mer omfattande än nödvändigt. Om ärendet gäller förslag till beslut om öppenvård ska en genomförandeplan upprättas och bifogas som bilaga. Om ärendet gäller förslag till beslut om vård utanför det egna hemmet, ska vårdplan upprättas och bifogas som bilaga.

Oavsett vilken slutsats utredningen utmynnar i ska den dokumenteras lika noggrant och med tydlig beslutsmotivering så att de personer ärendet rör samt beslutsfattare får en klar bild av vad som kommit fram under utredningen, utredarens professionella analys och bedömning samt slutsatser och förslag. Dokumentationen ska också vara lättförståelig och ge historia och sammanhang för de klienter som senare vänder sig till socialtjänst eller stadsarkiv för att läsa sina handlingar. Fokus i dokumentationen ska ligga på barnet eller den unge och hans eller hennes behov. Det ska framgå vad som är faktiska omständigheter och vad som är analys respektive bedömningar. Det kan också vara av värde att redovisa vilka resonemang om insatser som har förts och de förmodade konsekvenserna av olika insatser eller om inga insatser kommer till stånd.

Hittills har utredaren dokumenterat sin utredning i **utredningsformuläret**. När all relevant information samt utredarens analys, bedömning och förslag till beslut har samlats ihop i formuläret kan hela dokumentationen flyttas över i formuläret **"Beslutsunderlag"**. Här blir utredningen mer läsbar men fortfarande möjlig att redigera.

Gäller det *stöd i öppenvård* ska en genomförandeplan bifogas, se nedan. Vid förslag om *vård utanför det egna hemmet* utgör dokumentationen tillsammans med vårdplanen (*se nedan*) underlag för vårdnadshavarens och den unges, om han fyllt 15 år, ställningstagande till samtycke. Beslutet fattas av nämnd eller tjänsteman enligt stadsdelsnämndens delegationsordning. Vårdnadshavare och den unge, om han eller hon fyllt 15 år, delges beslutet. (*Se Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd SOSFS 2006:5 om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomföranden av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS samt Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten, 2006.*)

Dokumentation vid insatser i öppenvård

Om utredningen visar behov av insatser av stödjande eller behandlande karaktär i öppenvård, d.v.s. med barnets eller den unges eget hem som utgångspunkt för vården, upprättas förslag till *genomförandeplan*.

Genomförandeplanen är uppbyggd utifrån BBIC- strukturen och det framgår klart av formuläret vad den ska innehålla. Tanken är att det ska finnas en tydlig koppling mellan de behov som framkommit i utredningen och de mål som ska uppfyllas på både kortare och längre sikt

Förslag till genomförandeplan upprättas av utredare i samråd med arbetsledare. Efter genomgång av planen med dem ärendet rör kan planen komma att justeras. Om flera parallella insatser beslutas är det viktigt att dessa samordnas och att alla som berörs får adekvat information, givetvis med iakttagande av gällande sekretessregler. När överenskommelse träffats med klienten om innehållet i planen får den karaktären av ett kontrakt mellan den enskilda och socialtjänsten och utgör tillsammans med övrigt beslutsunderlag och i förekommande fall avtal med vårdgivare grund för beslut enligt 4 kap. 1 § SoL.

Dokumentation vid behov av vård utanför det egna hemmet

Så snart socialtjänsten överväger placering utanför barnets eller den unges eget hem ska en *vårdplan* upprättas. Vårdplanen är också en del av BBIC- strukturen. Planen är ett mycket centralt dokument som ska ligga till grund för genomförandet av vården och för uppföljningen, oavsett om vården bedrivs med stöd av SoL eller LVU. Vårdplanen ska redovisa de övergripande målen för placeringen. Av vårdplanen ska klart framgå socialtjänstens avsikter med den föreslagna vården och hur den ska anordnas. Vårdplanen måste kunna förstås i alla delar av vårdnadshavaren och den unge - om han eller hon fyllt 15 år – som har att ta ställning till huruvida de samtycker till den eller inte. Vårdplanen ska fokusera på barnets eller den unges behov och de förutsättningar i övrigt som framkommit under utredningen, vara trovärdig, realistisk och stabil för dem den berör och för beslutsfattare. Vårdnadshavaren och den unge ska underteckna vårdplanen så att det klart framgår att de tagit del av den och huruvida de samtyckt till den eller inte. Samtycket avser endast vårdplanen, inte övrigt dokumenterat utredningsmaterial.

Vårdplanen ska kompletteras med en *genomförandeplan* (BBIC), som konkret beskriver *hur* vården ska utformas, vad som förväntas av vårdgivare, föräldrar, skolan m.fl.

Vårdplanen utgör tillsammans med övrigt beslutsunderlag grund för beslut om bistånd enligt SoL eller nämndens ansökan om vård enligt LVU.

Om barnet/den unge ska beredas vård i familjehem överlämnas befintliga uppgifter omgående till den enhet/avdelning som har till uppgift att rekrytera och utreda familjehem – se stadens riktlinjer Familjevård för barn och ungdom.

Samtycke

Om det finns ett samtycke till vårdens innehåll i vårdplanen ska socialtjänsten i första hand tillgodose vården enligt SoL. Finns det inget samtycke återstår för nämnden att överväga ansökan om vård enligt LVU.

Även i fall då det finns ett samtycke till vårdens innehåll i vårdplanen, finns situationer där socialtjänsten anser att samtycket inte garanterar den unge behövlig vård och LVU kan då vara tillämplig. Exempel på sådana situationer är följande. Det finns risk för att ett samtycke kan komma att återkallas. Vidare kan samtycket vara begränsat i tiden eller så kan samtycket avse endast en del av vårdplanen och inte hela vårdplanen eller att vårdnadshavaren kan befaras ingripa i vården på ett, för den unge, störande sätt. Vidare att den unge inte har insikt eller förmåga att på frivillig väg genomföra vården. *Se vidare SOSFS 1997:15 Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, sid. 13 – 18.*

Brott mot barn

Misstanke om familjerelaterade brott

Vid misstanke om misshandel, fridskränkning eller sexualbrott mot barn ska utredning alltid inledas. Ett barn som misstänks vara utsatt för denna typ av brott av någon närstående kan ta allvarlig skada och vara i behov av omedelbart skydd. Det första ställningstagandet socialtjänsten ska göra är om barnet eller den unge behöver skydd, d.v.s. flyttas från den miljö där övergrepp kan misstänkas pågå. Barnet ska skyddas från övergrepp samt från repressalier och påverkan från närstående som kan bli följden av att socialtjänst och polis intervenerar i familjen. Ett beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU kan vara nödvändigt att fatta. Socialtjänsten ska också ta ställning till om polisanmälan ska göras och dokumentera detta.

De utredningar som görs hos socialtjänst och polis har skilda funktioner - socialtjänsten utreder om barnet har behov av skydd eller andra insatser och ska *utreda barnets helhetssituation* både på kort och på lång sikt. Misstanken om övergrepp utgör en del av socialtjänstens utredning. Polisens huvuduppgift är att *utreda om brott förekommit* och vem som är gärningsman.

Ett ensidigt fokus på övergreppet från socialtjänstens sida kan, om polismyndigheten inte kan styrka brott, allvarligt påverka socialtjänstens möjligheter att få barnets psykologiska och sociala behov utredda. Socialtjänsten ska inte invänta åklagares eller domstols beslut utan ska självständigt och skyndsamt bedöma behov av åtgärder till skydd och stöd för barnet.

Barn har rätt till särskild företrädare. Syftet med bestämmelsen är att stärka möjligheterna att ta tillvara barnets rätt när en vårdnadshavare eller någon annan som står i ett nära förhållande till barnet misstänks för brott mot barnet. En ansökan om förordnande av en särskild företrädare för barn görs av åklagare hos tingsrätten som utser en advokat, biträdande jurist eller någon annan som är lämplig för uppgiften. Den särskilda företrädaren tar över vårdnadshavarens befogenheter i frågor som rör förundersökning och rättegång om det aktuella brottet. I uppdraget ligger bl. a. att samråda och samarbeta med socialnämnd.

Vid misstanke om övergrepp på ett barn i en syskonkrets bör även övriga barn i familjen bli föremål för socialtjänstens intresse eftersom övergrepp inom familjen ofta riktas mot flera familjemedlemmar. Även syskon som inte själva varit direkta offer för övergrepp, löper påtaglig risk för utvecklingsförseningar och psykiska skador. Detsamma gäller för ett barn som upplevt våld mot någon närstående, i eller utanför hemmet.

Samråd, polisanmälan och tvärprofessionell planering

Vid misstanke om brott är det optimalt om samråd kan ske omedelbart med polis, åklagare och som regel även med läkare. Barncentrum Stockholm har i uppdrag att svara för konsultation till stadsdelsförvaltningar m.fl. samt för samordning mellan berörda myndigheter i det akuta utredningsskedet. På Barncentrums initiativ kallas socialtjänsten, polis, åklagare och i regel även BUP och vid behov barnmedicin till s.k. mötessamråd. Detta samrådsförfarande är av konsultativ karaktär och barnets identitet får inte röjas. Avsikten med samrådsförfarandet är att göra en gemensam tvärprofessionell bedömning av tillgänglig information samt att göra en planering och arbetsfördelning i ärendet.

Huvudprincipen är att en misstanke om brott mot barn och unga skyndsamt bör polisanmälas, om det är till barnets bästa. Beslut att polisanmäla bör fattas av arbetsledare (jfr stadsdelsnämndens delegationsordning). Om ansvarig personal vid stadsdelsförvaltningen av något skäl bedömer att en polisanmälan skulle kunna vara till uppenbar skada för barnet eller den unge kan nämnden besluta att avvakta eller underlåta polisanmälan. Detta kan förekomma exempelvis i situationer när underlaget bedöms vara alltför vagt, exempelvis diffusa misstankar där det varken finns skador eller någon berättelse från barnet eller den unge.

Så snart en polisanmälan föreligger ska de berörda professionerna – regelmässigt socialtjänst och polis, etablera en kontakt och lägga fast en samlad strategi för det fortsatta handlandet från respektive myndighet. Barncentrum kan här ha en samordnande funktion.

Information till vårdnadshavare

Den första kontakten med familjen måste planeras noga i samråd med polis och åklagare. Det är viktigt att polisen har den första kontakten med barnet och barnets föräldrar. Polisens utredning kan försvåras och till och med bli omöjlig, om en vårdnadshavare informeras av socialtjänsten om att utredning inletts och polisanmälan gjorts. En förutsättning för att socialtjänsten ska kunna avvakta med att underrätta vårdnadshavarna om inledd utredning och åtgärder i övrigt är dock att förundersökning inleds omgående och att det inte finns något omedelbart skyddsbehov för barnet. Hur länge socialtjänsten kan avvakta med sin kontakt med barnet och dess familj måste bestämmas från fall till fall i samråd med polis och åklagare. Förutsättningen för att kunna avvakta från socialtjänstens sida är dock att barnets eller den unges behov av skydd kan garanteras under väntetiden. *Se Socialstyrelsens handbok Barn och unga i socialtjänsten, sid. 86-101.*

Enligt 5 kap. 1 § SekrL (förundersökningssekretess) gäller sekretess i annan verksamhet hos myndighet (t.ex. kommunens socialtjänst) för att biträda åklagarmyndigheten m.fl. att uppdaga, utreda och beivra brott. Det innebär att stadsdelsnämndens utredning, som ligger till grund för polisanmälan och själva anmälan kan sekretessbeläggas med stöd av denna bestämmelse, om åklagaren anser att det behövs. Det är stadsdelsnämnden som prövar skälen och fattar beslut i frågan. Som part har vårdnadshavare och den unge själv om han/hon fyllt 15 år, alltid rätt att ta del av det material som tillförts ett pågående ärende, men av 14 kap 5 § SekrL framgår att handling eller annat material **inte** får lämnas ut till part *om det med hänsyn till allmänt eller enskilt intresse kan vara av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i material inte röjs*. En sådan anledning kan vara att det föreligger förundersökningssekretess. När en part begär material i ett ärende där det kan föreligga förundersökningssekretess, fattar sdn beslut att sekretessbelägga uppgifterna enligt både 5 kap. 1 § och 14 kap 5 § SekrL.

Socialtjänstens närvaro vid polisförhör

Förundersökningsledaren avgör var och när barnet ska höras. För den fortsatta sociala utredningen och av omsorg om barnet kan det vara en fördel om socialtjänstens tar del av förhören antingen via videolänk i samband med förhöret eller i efterhand genom bandupptagningen. Förundersökningsledaren avgör vilka som ges möjlighet att direkt följa förhöret. Ofta kan en av

föräldrarna följa med barnet till förhørslokalen men om båda vårdnadshavarna är misstänkta för brott bör en särskild företrädare var utsedd för att fatta nödvändiga beslut kopplade till rättsprocessen, t.ex. förhör och läkarundersökning. Socialtjänsten kan inte utan samtycke från vårdnadshavarna biträda polisen med hämtning av barnet till förhör. Närvaro vid hämtning på särskild företrädarens begäran, bör ske endast om socialtjänstens representant bedöms utgöra ett viktigt personligt stöd för barnet. Om barnet är omhändertaget enligt LVU kan socialtjänsten närvara utan samtycke från vårdnadshavarna.

Läkarundersökning

När ett barn misstänks ha varit utsatt för våld eller sexuella övergrepp är det angeläget att en läkarundersökning sker omgående. Detsamma gäller om barnet har utsatts för vanvård. En barnläkare med specialistkompetens bör anlitas. Barncentrum Stockholm har en barnläkare knuten till sig. Om ärendet rör en puberterad flicka som misstänks varit utsatt för sexuellt övergrepp kan det i stället bli aktuellt att vända sig till Södersjukhusets mottagning för våldtagna kvinnor, vilken har särskild kompetens att bedöma och behandla.

Läkarundersökningen kan vara ett led antingen i polisens brottsutredning eller i socialtjänstens utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL. Endast polis eller åklagare kan beställa rättsmedicinsk undersökning. Den undersökningen genomförs som regel av rättsläkare knuten till Rättsmedicinska avdelningen i Stockholm tillsammans med barnläkare och dokumenteras i ett s.k. rättsintyg.

Om socialtjänsten inför sitt ställningstagande till eventuell polisanmälan behöver ett medicinskt utlåtande kan den ordinarie hälso- och sjukvården anlitas. Vårdnadshavarens samtycke krävs i dessa fall såvida ärendet inte rör barn som nått sådan ålder och mognad att han eller hon själv kan bestämma. Endast om vård enligt LVU övervägs kan socialtjänsten fatta beslut om läkarundersökning utan vårdnadshavarens samtycke med stöd av 32 § första stycket LVU.

Även om polisen väljer att inte begära rättsmedicinsk undersökning ska socialtjänsten för egen del initiera en läkarundersökning. Skälen för läkarundersökning är flera. Dels är det angeläget att undersöka om barnet har kroppsliga skador som behöver medicinskt omhändertagande. Dels kan utsatta barn och ungdomar och även föräldrar behöva få en medicinsk bedömning av huruvida övergreppen förorsakat kroppsliga skador eller förändringar.

Om barnet är omhändertaget eller genomgår vård enligt LVU kan sdn vid misstanke om att barnet har utsatts för misshandel eller sexuella övergrepp, vidta åtgärder för läkarundersökning utan vårdnadshavarnas samtycke, om detta behövs för att bedöma behovet av vård enligt LVU, eller för att genomföra sådan vård. Omhändertagande enbart för att tillgodose polisens önskemål om läkarundersökning är följaktligen inte tillåtet. Är det fråga om ett lite äldre barn bör barnet själv få vara med och bestämma om han/hon vill genomgå läkarundersökning.

Barn som upplever våld i hemmet

En vanligt förekommande orsak till anmälan till socialtjänsten är *våld i nära relationer*. Socialtjänsten har enligt 5 kap. 11 § SoL ett särskilt ansvar för brottsoffer som behöver stöd och hjälp. Barn som upplever våld i hemmet är att betrakta som brottsoffer (5 kap 11 § SoL) men är inte målsägande i rättsprocessen. De kan dock ha rätt till särskild brottsskadeersättning för barn som upplevt våld som kan sökas hos Brottsoffermyndigheten. Även i de fall där det är någon närstående till barnet som har varit utsatt för våld eller övergrepp ska man ta ställning till om detta ska polisanmälas och dokumentera sitt ställningstagande. Barn som har upplevt våld har ofta också varit utsatta för våld.

I ärenden om våld, hot och förtryck är skyddsaspekten extra viktig. En hotad eller våldsutsatt förälder (oftast modern) kan i en akut situation ta med sig barn, som hon har vårdnaden om, till en

kvinnor eller annat skyddat boende för våldsutsatta kvinnor utan att underrätta den andra, våldsutövande vårdnadshavaren. Det föreligger en skyldighet enligt 5 kap 11 § SoL (3:e st.) att *”särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.”* Observera att skyldigheten också omfattar par i samkönade relationer (och även par utan barn).

I dessa fall är det lämpligt att ge modern bistånd enligt 11 kap 1 § SoL i form av skyddat boende. Uppbrottsprocessen kan vara förenad med fara för såväl kvinnan som barnen. När socialtjänsten får kännedom om ett barn som upplevt våld i en nära relation, ska beslut alltid fattas om att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL. I detta skede måste den andra föräldern, om denne är vårdnadshavare, underrättas om att utredning inleds och skälen för detta. Det kan vara nödvändigt att fatta beslut om att sekretessbelägga uppgift om moderns och barnets vistelseort (*14 kap 4§ andra stycket Sekr.L*). Utredaren ska för att kunna bedöma barnets omedelbara behov snarast försöka inhämta barnets egen berättelse och dokumentera den. Det är också viktigt att båda vårdnadshavarna får ge sin bild av det som föranlett utredningen även om de har totalt motsatta uppfattningar. Fokus ska vara på barnens behov och föräldrarnas förmåga att tillgodose dem.

Socialtjänstens skyldigheter omfattar inte enbart akut skydd och stöd till barn och förälder. Socialtjänsten ansvarar även för att barnet kan få sina behov av mer långsiktigt stöd tillgodosett. Vid behov av barn- och ungdomspsykiatrisk behandling ska socialtjänsten remittera barnet till BUP.

Könsstympning

En misstanke om att en flicka riskerar att utsättas för könsstympning är skäl att ingripa omedelbart till skydd för henne. Om man har skäl att tro att en flicka har utsatts för könsstympning ska detta polisanmälas. Det kan vara bra att konsultera Barncentrum för att rådgöra kring frågor kring läkarundersökning och polisanmälan.

Omedelbart omhändertagande

I vissa situationer är det nödvändigt att socialnämnden omedelbart ingriper och fattar beslut om ett omedelbart omhändertagande (0-18 år, § 2 LVU) eller den unge (0-20 år, § 3 LVU). Detta regleras i 6-9 §§ LVU. Omedelbart omhändertagande förutsätter att utredning har inletts. Placeringen ska alltid inledas utanför det egna hemmet i minst ett dygn.

Ett omedelbart omhändertagande kan vara motiverat i riskfyllda situationer, t.ex. när misshandel, allvarlig vanvård eller sexuella övergrepp misstänks eller när ungdomar genom sitt eget beteende allvarligt skadar sin hälsa och utveckling. Ett annat skäl kan vara att en utredning befäras kunna omöjliggöras eller allvarligt försvåras, vilket ofta är fallet vid misshandel och sexualbrott som parallellt i tid ska utredas av polismyndighet. En tredje anledning till beslut om omedelbart omhändertagande kan vara risk för att barnet göms undan.

För att ett omedelbart omhändertagande ska få ske måste det vara sannolikt att barnet/den unge behöver beredas vård med stöd av LVU. Det måste också stå klart att rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till

- risken för barnets/den unges hälsa eller utveckling,
- att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras **eller**
- att vidare åtgärder hindras.

I de situationer som anges i 1 och 2 §§ eller 1 och 3 §§ LVU kan det ibland vara nödvändigt besluta om ett omedelbart omhändertagande av barnet/den unge i avvaktan på en utredning om hans eller hennes vårdbehov. Socialnämnden kan t.ex. få kännedom att ett barn utsatts för vanvård

i hemmet och föräldrarna inte kan anträffas. Det är uppenbart att nämnden i ett sådant fall måste kunna ta hand om barnet i avvaktan på den fortsatta utredningen. På motsvarande sätt kan det finnas skäl att ta hand om en tonåring som anträffas under sådana omständigheter att omedelbar vård är nödvändig. Även här kan anledningen vara att den unge inte vill medverka till vården eller att förhållandena inte medger att vårdnadshavarens inställning till vården inhämtas. Grund för omhändertagande kan även vara att den unge genom brottslig verksamhet har visat sig vara i behov av socialtjänstens insatser. Ett omedelbart omhändertagande bör alltid övervägas när en ungdom under 18 år häktas. Även för ungdomar i åldersgruppen 18-20 år kan ett omhändertagande ske som alternativ till häktning. Häktade ungdomar under 18 år kan omhändertas även om ungdomen ska vara kvar i häktet under häktningsperioden. Under häktningstiden planerar och förbereder sdn så att den unge kan placeras direkt efter frigivningen. Nämnden behöver tätt samarbete med åklagare och domstolar för att samordna sina insatser. Vid behov kan nämnden ta hjälp av polisen för att föra den unge direkt från häktet till den ordnade placeringen (43 § LVU).

Omedelbart omhändertagande kan även komma i fråga om det finns risk för att vårdnadshavaren eller den unge inte vill medverka till en utredning. Som exempel kan nämnas att föräldrarna avviker med barnet eller att de motsätter sig läkarundersökning som nämnden anser vara nödvändig eller att de på annat sätt hindrar eller försvårar utredningen. Nämnden kan med stöd av 43 § LVU ta hjälp av polis för att genomföra läkarundersökning.

Det kan också hända att socialnämnden efter verkställd utredning har kommit överens med vårdnadshavaren och den underårige om viss åtgärd men att den underårige ändrar sig. Är förhållandena då sådana att beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till den unges hälsa eller utveckling kan stadsdelsnämnden besluta om omhändertagande. Omedelbart omhändertagande kan även beslutas i det fall det finns risk för att verkställigheten av länsrättens beslut ska hindras t.ex. genom att föräldrarna befaras avvika med barnet.

Ett beslut om omedelbart omhändertagande kan komma i fråga även av den som redan vårdas med stöd av LVU. Det möter således inget hinder att den som vårdas med stöd av 1 och 2 §§ tas om hand omedelbart om det är sannolikt att vård behöver beredas honom med stöd av 1 och 3 §§ LVU, t.ex. vid behov av placering i hem med särskild tillsyn enligt 12 § LVU.

Beslut om omedelbart omhändertagande fattas av stadsdelsnämnden. Om nämnden inte hinner sammankallas kan nämndens ordförande eller annan ledamot som nämnden har förordnat ha rätt att fatta beslutet (6 § andra stycket LVU). Om ett skyddsbehov blir känt kvällar och nätter eller under helger ombesörjer socialjouren att nämndens ordförande kontaktas och beslut fattas. Stadsdelsförvaltningen underrättas nästföljande arbetsdag om vad som skett och om var barnet/familjen befinner sig. Handläggningsansvaret övertas därmed av respektive stadsdelsförvaltning. Ordförandebeslut anmäls på nämndens nästkommande sammanträde och ska underställas länsrätten inom en vecka från den dag beslutet fattades (7 § LVU). Om underställning inte sker eller inte kommer in inom föreskriven tid till länsrätten, upphör beslutet att gälla. Mall finns i paraplssystemet.

Stadsdelsnämnden kan begära polishandräckning för att verkställa beslut om omedelbart omhändertagande eller vård (43 § LVU). Vid verkställande av beslut enligt LVU ska någon som kan vara till stöd för barnet vara med (jmf bestämmelserna om verkställighet i 21 kap. föräldrabalken.) Sedan nämnden ansökt om vård med stöd av LVU kan även rätten besluta om omedelbart omhändertagande. Beslutet om omhändertagande gäller omedelbart.

Vård med stöd av LVU

LVU är en kompletterande skyddslag som reglerar situationer då frivilliga insatser av olika skäl inte kan komma till stånd eller inte bedöms som tillräckliga. Syftet är att samhället ska kunna fullgöra sin skyldighet att tillgodose barns och ungdomars behov av skydd, stöd och behandling. Målsättningen är att med olika stödinsatser arbeta så att barnet eller den unge kan återvända till sitt eget hem eller eget boende. Även om detta ska vara strävan, kan man inte bortse ifrån att det förekommer fall där en återförening inte är realistisk trots långvariga och omfattande insatser. I dylika fall ska sdn undersöka om det inte vore bättre för barnet/den unge om det utsågs en annan vårdnadshavare för barnet, t.ex. familjehemsföräldrarna, och i så fall ta initiativ till en vårdnadsöverflyttning med stöd av FB.

Vård med stöd av LVU fråntar inte föräldrarna deras funktioner som regleras i föräldrabalken (FB); de fortsätter att vara vårdnadshavare och är alltså underhållsskyldiga. Intrånget i vårdnadshavarens rätt sker i utövandet av vården genom att socialnämnden övertar bestämmanderätten över barnet eller den unge under vårdtiden. Emellertid ska nämnden enligt 1 § första stycket LVU så långt det är möjligt utforma vården i samförstånd med familjen.

Ombud/offentligt biträde

Så snart det för socialtjänsten står klart att det blir fråga om ansökan om vård enligt LVU ska anmälan om behov av ombud/offentligt biträde göras hos länsrätten. Sdn kan lämna förslag på vem de önskar som ombud för barnet.

Förebyggande insatser enligt LVU - mellantvång

Mellantvånget riktar sig till ungdomar som behöver stöd och hjälp på grund av sitt eget beteende. Syftet med mellantvång är att ge socialtjänsten möjlighet att gripa in oberoende av samtycke i ett tidigare skede än då en ansökan om vård enligt LVU måste göras. Sdn kan besluta om förebyggande insatser enligt LVU om det kan antas att den som är under 20 år kommer att behöva vård enligt 3 § LVU och det stöd och den behandling som behövs inte kan ges med samtycke av vårdnadshavaren och den unge om han/hon fyllt 15 år. De insatser som kan beslutas är särskilt kvalificerad kontaktperson och/eller behandling i öppna former inom socialtjänsten (22 § LVU). *Se vidare SOSFS 1997:15 Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga sid. 94-97.*

Ansökan om vård enligt LVU

När samtycke inte lämnas till föreslagen vårdplan ska nämnden ansöka om vård enligt LVU. Av 4 § LVU och 5 kap. 1 § SoF framgår att förutom ansökan ska dokumentet innehålla;

- Sammanfattning med rekvisiten tydliggjorda (se nedan)
- En social utredning/redogörelse för den unges förhållanden (PM om vårdbehov) innehållande de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver beredas vård, tidigare vidtagna åtgärder och den vård som socialnämnden avser att anordna
- En vårdplan. Om utlåtande från psykolog införskaffats ska detta bifogas. Läkarintyg bifogas. Aktuell personbevis för barn och föräldrar ska också biläggas ansökan.

Förutom de dokument som redan upprättats – dokumentationen av utredningen som innehåller bedömning av vårdbehovet samt vårdplanen - ska i sammanfattningen till nämnden dokumenteras de omständigheter i ärendet (rekvisiten) som motiverar vård enligt LVU nämligen;

- Att det föreligger ett missförhållande med anknytning till den unges hemmiljö (2 §, de s.k. miljöfallen) eller till den unges eget beteende (3 §, de s.k. beteendefallen).

- Missförhållandet medför att det finns en *påtaglig* risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.
- Att behövlig vård inte kan ges på frivillig väg, d.v.s. med samtycke av vårdnadshavaren eller den unge om han eller hon fyllt 15 år.
- Ett resonemang om samtycke; Om det finns risk för att ett samtycke kan komma att återkallas, samtycket vara begränsat i tiden eller så kan samtycket avse endast en del av och inte hela vårdplanen. Man kan även ha starka skäl att tro att vårdnadshavaren kommer att ingripa i vården på ett, för den unge, störande sätt eller att den unge inte har insikt eller förmåga att på frivillig väg genomföra vården.

Eftersom dokumentationen ska användas i en domstolsprocess ställs stora krav på tydlighet och stringens. I beslutsunderlaget ska de fakta lyftas fram som styrker att barnet eller den unge löper en påtaglig risk att ta skada, att indikationerna i §§ 2 eller 3 LVU är uppfyllda och att vården inte kan ges med samtycke eller alternativt att ett lämnat samtycke inte garanterar vården. Utredaren bör ta hjälp av arbetsledare i arbetet med att ta fram alla för LVU-vård relevanta fakta ur befintligt utredningsmaterial. Stadsledningskontorets juridiska avdelning kan i vissa fall vara behjälpliga med genomgång av det skriftliga materialet.

Hela beslutsunderlaget delges vårdnadshavaren och den unge, om han fyllt 15 år, och dessa informeras om sin rätt att lämna synpunkter och närvara vid nämndens sammanträde. Deras synpunkter på materialet nedtecknas och biläggs ärendet. Även barn som är yngre än 15 år ska höras om det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

På framsidan ska anges att SLK/Juridiska avdelningen får i uppdrag att enligt tidigare utfärdad fullmakt föra sdn:s talan. Fullmakt inges av den jurist som är ombud vid den muntliga förhandlingen.

Beredande av vård enligt 2 § LVU - miljöfallen

De olika grunderna för att bereda den unge vård enligt 2 § LVU är följande:

- *Fysisk eller psykisk misshandel*
- *Otillbörligt utnyttjande*
- *Brister i omsorgen (både fysisk och psykisk bemärkelse)*
- *Annat förhållande i hemmet* (t.ex. då missförhållandena beror på en sambo till vårdnadshavaren)

Med ”hemmet” avses både föräldrahemmet och annat hem där barnet stadigvarande vistas. Vård med stöd av 2 § LVU kan beslutas för barn och ungdom under 18 år och sådan vård upphör senast då den unge fyller 18 år.

Dokumentet ska fokusera på barnets/den unges utveckling och riskerna för den, föräldrarnas förmåga och/eller oförmåga att tillgodose barnets/den unges behov samt familjens och omgivningens resurser och brister. Även om ett vårdbehov kan te sig självklart utifrån en beskrivning av t.ex. förälders allvarliga missbruk eller psykiska sjukdom ska konsekvenserna av föräldrarnas svårigheter för barnen beskrivas för att fokus i den fortsatta processen inte uteslutande ska handla om bevisning av föräldrars tillkortakommanden. Det är brister i omsorgsförmågan snarare än föräldrarnas huvudproblem, som ska lyftas fram i utredningen, d.v.s. *på vilka sätt* barnets behov inte blir tillgodosedda av föräldrar och nätverk med stöd av samhällets basverksamheter.

Beredande av vård enligt 3 § LVU - beteendefallen

De olika grunderna för att bereda den unge vård enligt 3 § LVU är följande:

Missbruk av beroendeframkallande medel

Av Socialstyrelsens allmänna råd om LVU 1997:15 s 31 framgår bl.a. följande: Med beroendeframkallande medel avses alkohol, narkotika eller därmed jämställda tekniska preparat som thinner. Till beroendeframkallande medel hör även flyktiga lösningsmedel, ersättningsmedel som hårvatten, deodoranter m.m. som innehåller alkohol. Vidare ingår även icke-medicinskt bruk av beroendeframkallande läkemedel, främst bensodiazepiner som Valium, Rohypnol, Stesolid m.fl.

Frågan om det rör sig om ett missbruk av beroendeframkallande medel måste bedömas utifrån vilket/vilka preparat det rör sig om, hur ofta och hur mycket den unge konsumerar, situationen kring användningen, de konsekvenser bruket fått, den unges ålder och övriga omständigheter.

Enligt förarbetena till LVU (prop. 1979/80:1 s 582) framgår att man kan söka vård med stöd av denna lag på ett tidigare stadium där den unge är på väg att utveckla ett beroende av droger. ”Ett regelbundet bruk av sådana preparat i barn- och ungdomsåren kan mycket snart leda till fara för den unges hälsa eller utveckling. Ur bruket av alkohol kan utvecklas ett beroende som den unge inte själv förmår ta sig ur. Redan i utvecklingen mot en beroendesituation kan det således ligga en fara för den unges hälsa och utveckling. En helhetsbedömning av den unges situation i relation till hans/hennes ålder är viktig att göra.”

Brottslig verksamhet

Av Socialstyrelsens allmänna råd om LVU 1997:15 s 32 framgår att: ”Brottslig verksamhet kan innebära att LVU är tillämplig. Detta förutsätter att den unge begår upprepade brott som inte är av bagatellkaraktär eller att den unge begår ett enstaka brott av allvarligt slag. En förutsättning är dock att brottsligheten ger uttryck för en sådan bristande anpassning till samhällslivet att det kan anses föreligga ett vårdbehov.”

Annat socialt nedbrytande beteende

Av Socialstyrelsens allmänna råd om LVU 1997:15 s 32 framgår bl.a. att med begreppet ”socialt nedbrytande beteende” menas att den unges beteende avviker från samhällets grundläggande normer på ett sätt som kan leda till en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Exempel på ”socialt nedbrytande beteende” är ungdomar som har en kriminell identitet och påbörjat viss kriminalitet, som umgås med ungdomar som är kriminella eller missbrukar, vistas i missbruksmiljöer, flyttar runt och tillfälligt bor i olämpliga miljöer, skolkar från skolan i stor omfattning, är utan goda vuxenkontakter, prostituerar sig eller uppvisar allvarlig oförmåga att acceptera gränssättning och grundläggande normer. Nämnden ska göra en sammantagen bedömning av de olika beteenden som den unge uppvisar.

Vård med stöd av 3 § LVU kan beslutas fram till dess den unge har fyllt 20 år. Vård enligt 3 § LVU upphör senast då den unge fyller 21 år.

Dokumentet ska fokusera på den unges beteende och utveckling samt riskerna för den. Utgångspunkten ska vara ovanstående tre grunder. För att tydliggöra vilken/vilka risker som är utgångspunkten ska grunderna finnas med som rubriker i dokumentet. Det är viktigt att ange när en händelse inträffat, vem som sagt vad och när. Ange polisanmälningar och domar. Beskriv händelserna, den unges inställning och eventuella påföljder. Utlåtanden och annat relevant material ska biläggas ärendet. Innehållet i bilagorna ska dock sammanfattningsvis ingå i bedömningen med hänvisning till bilaga. För att göra LVU-ansökan, som ofta består av ett

omfattande material, tillgängligt för rätten och för andra läsare skrivs innehållsförteckning och materialet sidnumreras.

Länsrätten beslutar efter ansökan från sdn om barnet eller den unge ska beredas vård enligt LVU. När domstol beslutat om vård med stöd av LVU, ska nämnden besluta om placering enligt 11 § LVU. Utredningen enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL ska anses slutförd när nämnden beslutat om att ansöka om vård enligt LVU. De befogenheter som följer av 11 kap. 2 § SoL upphör att gälla. Däremot pågår utredning enligt 11 kap. 1 § SoL till dess dom vunnit laga kraft. Innan domen vunnit laga kraft är det möjligt med stöd av den sekretessbrytande regeln i 14 kap. 2 § 9:e stycket SekrL att inhämta uppgifter från myndighet inom hälso- och sjukvården eller socialtjänsten. Är det nödvändigt att därutöver ta kontakter och inhämta uppgifter erfordras dock att en ny utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL inleds.

Beredande av vård enligt 3§ andra stycket LVU

Det är möjligt att besluta om vård enligt LVU om den som dömts till sluten ungdomsvård med stöd av 32 kap 5 § BrB vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård enligt 3 § andra stycket LVU. Av 1 § LVU framgår att detta inte kan bli aktuellt för den som har fyllt 20 år. Beslut fattas av förvaltningsdomstol efter ansökan av socialnämnden i vanlig ordning. Syftet med bestämmelsen enligt 3 § andra stycket är att öppna en möjlighet att säkerställa kontinuiteten i vården av dem som är i behov av tvångsvård under en längre tid än vad den utdömda påföljden medger. Bestämmelsen innebär att ett beslut om vård ska fattas om det är uppenbart att den unge efter utskrivningen från det särskilda ungdomshemmet annars skulle riskera att skadas till sin hälsa eller utveckling genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Det ska föreligga en klar och konkret risk för att den unge annars skulle riskera sin hälsa och utveckling genom ett sådant beteende som avses i bestämmelsen.

Andra beslut enligt LVU

Flyttningsförbud

Om en underårig är placerad i familjehem enligt SoL och vårdnadshavaren vill ta honom därifrån ska man överväga om det finns en påtaglig risk att den unges hälsa eller utveckling skadas om han eller hon skiljs från hemmet. Länsrätten får i sådana fall, efter ansökan av socialnämnden, enligt 24 § LVU för viss tid eller tills vidare förbjuda vårdnadshavare att ta den underårige från familjehemmet. Förutsättningen för flyttningsförbud är att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas om han flyttas från familjehemmet. Flyttningsförbud kan beslutas både om barnet varit placerat med stöd av SoL och/eller i samband med ett upphörande av vård enligt LVU. Ansökan görs av socialnämnden i vårdnadshavarens hemkommun. En övergående störning eller annan tillfällig olägenhet utgör inte tillräckliga skäl för flyttningsförbud. I ärenden om flyttningsförbud ska barnets ålder, utvecklingsgrad, egenskaper, känslomässiga bindningar samt vårdtid vägas in. Föräldrarnas kontakter med barnet under vårdtiden likaså. Även barnets vilja ska väga tungt. Har barnet fyllt 15 år bör barnets vilja dock följas. I 27-30 §§ LVU regleras möjligheterna för socialnämnden att besluta om tillfälligt flyttningsförbud. Förutsättningar för tillfälligt förbud är dels att ett flyttningsförbud sannolikt behövs, dels att rättens beslut om flyttningsförbud inte kan avvaktas. Tillfälligt flyttningsförbud kan på samma sätt som omedelbart omhändertagande beslutas av nämndens ordförande eller annan ledamot som nämnden förordnat.

Placeringsbeslut enligt 11 § LVU

Det ankommer på socialnämnden att, när rätten beslutat om vård, fatta beslut om var vården ska inledas eller att flytta eller inte flytta den unge från det hem där han/hon vistas. Nämndens beslut kan överklagas till länsrätt (41 § LVU). Beslut om omedelbart omhändertagande gäller

omedelbart och kan inte överklagas förrän länsrätten har fastställt beslutet. Däremot kan placeringsbeslut och beslut att flytta den unge från ett hem till ett annat överklagas under den tid den unge är omedelbart omhändertagen. När rätten beslutar om vård tar rätten formellt inte ställning till vilken vård den unge ska ges. Klagorätten gäller bara vid flyttningar under den vårdtid som följer efter det att länsrätten har beslutat om vård. I nämndbeslutet ska anges att SLK/Juridiska avdelningen får i uppdrag att enligt tidigare utfärdad fullmakt föra sdn:s talan. Fullmakt inges av den jurist som är ombud.

När någon är omhändertagen och placerad med stöd av LVU är detta att betrakta som underlag för alla beslut under vårdtiden såsom kontaktperson, behandling i öppenvård eller pengar till kläder eller resor. Det går alltså inte att fatta biståndsbeslut enligt SoL för någon som är omhändertagen enligt LVU.

Umgänge och röjande av vistelseort

Socialnämnden kan fatta beslut att begränsa umgänget med stöd av 14 § LVU eller att inte röja den unges vistelseort. Föräldrar ska, när så kan ske, ges tillfälle till umgänge med barnet.

Umgänge är som regel viktigt för barnets utveckling och en förutsättning för återförening mellan barn och föräldrar. Omständigheterna kan dock vara sådana att föräldrar under viss tid eller tills vidare inte bör träffa barnet, t.ex. om risk föreligger att de obehörigen ska gripa in i vården. I förarbeten (prop. 1979/80:1 del A s 602) sägs att bestämmelserna om begränsningar i umgänget bör tillämpas restriktivt och att det endast i undantagsfall ska förekomma att nämnden hemlighåller barnets vistelseort. Att ge föreskrifter om umgänget är däremot ett normalt led i vården av barnet.

Med förälder avses i 14 § förutom vårdnadshavare förälder som har umgängesrätt reglerad i dom, beslut av domstol eller avtal. I ett mål som gäller överklagande av beslut enligt 14 § LVU företräds förälder inte av ett offentligt biträde, utan av ombud enligt rättshjälpslagen.

I nämndbeslutet ska anges att SLK/Juridiska avdelningen får i uppdrag att enligt tidigare utfärdad fullmakt föra sdn:s talan. Fullmakt inges av den jurist som är ombud.

Vårdkostnader

Barnets föräldrar har skyldighet att efter förmåga bidra till samhällets kostnader för barnet. När beslut om vård utom hemmet fattas ska därför sdn utreda om föräldrarna kan bidra (8 kap. 1 § SoL). *Se stadens riktlinjer för handläggning av föräldrars ersättning till staden för placerade barn.*

Angivande av kostnaderna för vården – t.ex. storleken på familjehemsersättningen – ska inte anges i placeringsbeslutet som delges vårdnadshavaren. Avtalad ersättning fastställs i särskilt beslut.

Uppföljning av planer och beslut

Planering är en förutsättning för ett målinriktat arbetssätt. Genomförande- och vårdplaner utgör grunden för sdn:s uppföljning i enskilda ärenden. Ju mer konkreta planerna är, desto lättare blir det att bedöma effektiviteten i och resultaten av vidtagna åtgärder. Ett systematiskt och konkret sätt att följa upp vården är att ha uppföljningsmöten, ett arbetssätt som utarbetats inom BBIC-projektet. Uppföljningsmötet ska säkerställa att vården utformas så att den möter barnets eller den unges vårdbehov. Mötet leds av en erfaren person, en så kallad oberoende ordförande, som inte ska vara inblandad i ärendets handläggning. Det är lämpligt att samma person ansvarar för att hålla i uppföljningsmötena under hela placeringstiden. Uppföljningsmötet är barnets eller den unges forum där han eller hon regelbundet får en möjlighet att påverka sin situation. Barnet eller

den unge uppmuntras till delaktighet och uppföljningsmötet blir ett sätt för socialtjänsten att regelbundet försäkra sig om att barn, föräldrar och vårdgivare får en möjlighet att göra sig hörda. *Se Socialstyrelsen (2006) Grundbok BBIC sid. 83-89.*

Bistånd i öppenvård enligt 4 kap. 1 § SoL

Om det syfte som angetts i genomförandeplanen uppnåtts, underrättas vårdnadshavaren och ärendet avslutas. Om syftet inte uppnåtts, inleds ny utredning och nytt beslut fattas i enlighet med reviderad genomförandeplan. Skulle den enskilde inte samtycka till fortsatta insatser trots motivationsarbete från socialtjänstens sida och inga uppgifter tillkommit som kan föranleda ny utredning och heller inte indikationer enligt LVU föreligger, avslutas ärendet.

Vård utanför hemmet

Övervägande

Socialnämnden ansvarar för att noga följa vården och att tillse att den bedrivs i enlighet med upprättad vårdplan. Det är angeläget att uppföljningsrutiner finns vid stadsdelsförvaltningarna så att samtliga ärenden kan följas upp vid utsatt tid.

Socialnämnden ska vid vård utanför hemmet enligt 4 kap. 1 § SoL enligt 6 kap. 8 § samma lag minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs.

Vid vård enligt 2 § LVU (miljöfallen) ska nämnden likaså minst en gång sjätte månad överväga om vården ska fortsätta (13 § LVU). Sexmånadersperioden räknas i förekommande fall från den dag beslutet om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU verkställdes.

Samma förfarande gäller i tillämpliga delar vård enligt 22 § LVU - vård i förebyggande syfte. Sex månader beräknas från dagen för verkställighet, således inte från t.ex. beslutsdatum i kammarrätt.

Övervägandet, som ska göras av nämnden, är inget beslut i förvaltningsrättslig mening. Rapporten ska därför inte kommuniceras. Dokumentation av övervägande sker i BBIC- formuläret med samma namn.

Flyttningsförbud, inskränkning av umgänge samt hemlighållande av barns vistelseadress (26 resp. 14 §§ LVU) ska övervägas minst en gång var tredje månad. Om vårdnadshavaren begär ett beslut har de rätt att få ett sådant så att de kan överklaga det.

Sdn beslutar lägga rapporten till handlingarna eller, om nämnden så finner påkallat, uppdra åt förvaltningen att utreda förutsättningarna för upphörande av vård.

Särskilt övervägande efter tre års placering i samma familjehem

För barn som vårdats i samma familjehem i tre år ska särskilt övervägande göras (13 § LVU och 6 kap. 8 § SoL). Innebörden av detta övervägande är att bedöma om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap.8 § FB. Frågan om överflyttning av vårdnad ska redovisas fortlöpande vid överväganden minst en gång var sjätte månad. *Se Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare SOSFS 2006:20.*

Omprövning

Vid vård enligt 3 § LVU (beteendefallen) ska nämnden, till skillnad mot vad som gäller vid övervägande, enligt 13 § LVU inom sex månader från verkställighet av vårdbeslutet pröva om vård med stöd av LVU ska upphöra. Därefter prövas frågan fortlöpande inom sex månader från senaste prövning. Omprövning innebär ett formellt beslut som ska delges parterna och som kan överklagas.

Möjligheter till uppföljning när ärendet upphör enligt SoL och LVU

En särskild fråga gäller vilken rätt till uppföljning socialtjänsten har i situationer då vårdnadshavaren inte fullföljer fastställd genomförandeplan eller när domstol avslagit ansökan om vård. Socialnämnden har sitt särskilda ansvar för barn och ungdom enligt 5 kap. 1 § SoL, vilket innebär att socialnämnden inte utan vidare kan släppa kontakten med barn, ungdomar och deras familjer där oron har varit stor. Önskvärt vid avslutande av utredning, eller då en frivillig insats plötsligt avbryts från familjens sida, är att en överenskommelse med vårdnadshavaren och barnet/den unge träffas om en uppföljande kontakt efter viss tid. En sådan överenskommelse antecknas i journalen i barnets/ungdomens personkontakt. Om vårdnadshavarna avböjer dylik uppföljande kontakt föreligger ingen rättighet för nämnden att söka upp familjen efter att ärendet har avslutats. Om det vid uppföljningskontakten framkommer att det alltjämt finns anledning att tro att barnet eller den unge är i behov av skydd eller stöd, inleds ny utredning för att behövliga kontakter ska kunna tas.

Möjligheter till återkoppling till utomstående kontakter

Socialtjänstens möjligheter att informera t.ex. förskola och skola att en utredning har avslutats och att åtgärder f.n. inte kan vidtas är inskränkta. Någon rättighet för socialtjänsten att utan vårdnadshavarens samtycke, och ungdomens om han/hon fyllt 15 år, att göra återkoppling till uppgiftslämnare finns inte. Om man har fått ett samtycke till en uppföljande kontakt måste det vara ett aktuellt samtycke.

Domstols avslag på ansökan om vård enligt LVU är i sig inget skäl att avsluta kontakten med familjen. Det kan finnas skäl att upprätthålla en fortsatt kontakt genom att följa upp domstolens beslut. Länsrättens beslut om avslag kan resultera i ny utredning och eventuellt beslut om stödsatser enligt SoL. De domskäl som åberopas av domstolen har avgörande betydelse för uppföljningen.

Upphörande av vård

Vård utom hemmet ska avslutas så snart den inte längre behövs, men det innebär inte att nämndens ansvar upphör. Socialnämnden ska genom att anordna lämplig eftervård eller utslussning även tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vården utanför det egna hemmet har avslutats (5 kap. 1 §). Många ungdomar kan behöva bo kvar i sitt familjehem även efter myndighetsåldern och till dess skolgången avslutats. Vård enligt LVU kan ges unga som inte har fyllt 21 år. Det är viktigt att den unge och hans eller hennes familj är delaktiga i planeringen och att nämnden tar hänsyn till den unges uppfattning.

Vård enligt LVU

- Upphörande av vård enligt LVU (2,3 §§): vårdnadshavaren eller den unge, om han/hon fyllt 15 år, kan när som helst begära att vården ska upphöra och nämnden besluta om det. Varje begäran om upphörande av vård enligt LVU ska föranleda utredning hos socialnämnden ("hemtagningsutredning"). Huvudregeln om 4 månaders utredningstid gäller.
- När vården grundas på den unges hemförhållanden (2 § LVU) fordras för att vården ska kunna upphöra, att hemförhållandena är sådana att vård utanför hemmet inte längre är motiverat. Det ska ha skett en sådan förbättring av föräldrarnas situation att förbättringarna är av genomgripande och varaktig karaktär. Vidare är det barnets vårdbehov som bestämmer hur länge vården enligt LVU ska bestå. Ett barn kan ha ett särskilt vårdbehov som kan kvarstå även sedan förhållandena i hemmet har förbättrats. För att vården ska kunna upphöra måste vårdnadshavaren kunna tillgodose barnets vårdbehov.

Detta förutsätter insikt om den unges behov. Vård enligt 2 § LVU upphör senast då den unge fyller 18 år.

- När vården grundas på den unges eget beteende (3 § LVU) fordras för vårdens upphörande att det skadliga beteendet upphört och att det förhållandet kan bedömas som stabilt. Vidare krävs att den unges vårdbehov upphört. Vård enligt 3 § LVU upphör senast då den unge fyller 21 år.
- Till beslutsunderlaget som ställs till nämnden fogas gällande vårdplan. Vårnadshavaren och den unge delges beslutsunderlagen, de har rätt att närvara vid nämndens sammanträde och på samma sätt som vid placeringen har de rätt till ombud respektive offentligt biträde. Beslutet kan överklagas. I nämndbeslutet ska anges att SLK/Juridiska avdelningen får i uppdrag att enligt tidigare utfärdad fullmakt föra sdn:s talan. Fullmakt inges av den jurist som är ombud.
- Ett omedelbart omhändertagande ska upphöra så snart det inte längre finns skäl för ett omhändertagande (9§ LVU). Beslut om omedelbart omhändertagande får inte rutinmässigt stå kvar under fyra veckor i avvaktan på ansökan om vård.

Vård enligt SoL

- Upphörande av vård enligt 4 kap. 1 § SoL efter begäran från vårdnadshavaren eller den barnet/den unge om han eller hon fyllt 15 år: vården ska i dessa fall avslutas omedelbart men innan vården avslutas ska socialtjänsten bedöma huruvida syftet i vårdplanen uppnåtts och, om så inte är fallet, pröva om skäl föreligger för ansökan om vård enligt LVU eller indikationer för flyttningsförbud enligt 24 § föreligger.
- Upphörande av vård enligt SoL när den unge fyller 18 år: beslutet dokumenteras. (*se riktlinjer för familjehemsvård*)

Om ett barn behöver ny vårdnadshavare

Rättsreglerna i SoL och LVU föreskriver att socialtjänstens arbete ska syfta till en återförening mellan barn och föräldrar efter att problemen i föräldrahemmet och/eller för den unge har kunnat avhjälpas. Emellertid finns situationer då omsorgen om barnets eller den unges bästa innebär att nya vårdnadshavare behöver utses.

Överflyttning av vårdnad till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare:

1. P.g.a. brister i omsorgen som medför bestående fara (6 kap. 7 § FB). Socialtjänsten kan i ärenden då man serdan från början kan förutse en långvarig placering anse det vara bättre för barnet att nämnden, istället för ansökan om vård enligt LVU, tar initiativ till en vårdnadsöverflyttning. Det hör dock till undantagsfallen att påbörja en vårdnadsöverflyttning utan att först ha försökt med placering enligt LVU
2. När ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem (som regel ett familjehem) och det är uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas (6 kap. 8 § FB). Bestämmelsen innebär att föräldrar kan fråntas vårdnaden även om de inte brustit i omvårdnaden om barnet eller den unge på ett sätt som medför bestående fara för barnet.
3. P.g.a. varaktigt förhinder att utöva vårdnaden (6 kap. 8 a § FB). Denna bestämmelse tillkom för att stärka skyddet för barn och ungdomar som av flyktingskäl eller andra skäl kommit ensamma till Sverige och fått uppehållstillstånd.

Ändring i vårdnaden p.g.a. att en eller båda föräldrarna dör:

Om föräldrar har gemensam vårdnad och en av dem dör, blir den andra föräldern automatiskt ensam vårdnadshavare. Om båda föräldrarna dör, ska rätten anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Om ett barn står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör, ska rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller om det är lämpligare åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 9 § FB).

Se Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare (SOSFS 2006:20) och handboken Om barnet behöver ny vårdnadshavare.

Se även stadens riktlinjer för vårdnad, boende och umgänge och riktlinjerna för familjevård för barn och ungdom samt stadens tillämpningsföreskrifter för administrativa rutiner när familjehem blir särskilt förordnade vårdnadshavare.

Nationell adoption

Nationella adoptioner är ovanliga i Sverige. Årligen rör det sig om totalt mellan 15-25 barn i åldern 0-1 år som lämnas för adoption. Den sociala barnlagstiftningen är inte uppbyggd utifrån ett adoptionsperspektiv utan mer från ett återföreningsperspektiv. Inte desto mindre är det socialtjänstens skyldighet att verka för att stärka barns familjerättsliga ställning.

I utredningar som rör gravida eller nyblivna föräldrars omsorgsförmåga kan det, med hänsyn taget till övriga omständigheter i ärendet, vara viktigt att tidigt väcka frågan om föräldrarna har tänkt på möjligheten att lämna barnet till adoption. Särskilt angeläget torde detta vara i de fall då föräldrarnas förmåga inte på mycket lång tid kan förväntas motsvara barnets behov av en trygg och stabil uppväxt.

Skulle barnets föräldrar vara motiverade till adoption är det viktigt att de får det stöd de behöver för att orka hålla fast vid sitt beslut, utan att de känner sig övertalade eller tvingade. Adoption är ett livsavgörande och oåterkalleligt beslut. Det kan exempelvis vara viktigt att redovisa hur omfattande och grundligt en utredning om blivande adoptivföräldrar går till. Föräldrarna har också möjligheter att uttrycka önskemål vad gäller de blivande adoptivföräldrarna och vara försäkrade om att dessa blir lyssnade på.

I ärenden då socialnämnden får kännedom om föräldrar som vill lämna det väntade barnet för adoption, eller får kännedom om ett spädbarn som lämnats för adoption, ska flera olika utredningar påbörjas. Det är angeläget att ansvariga handläggare samordnar utredningarna och insatserna. *Se Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap SOSFS 2004:16, Socialstyrelsens Adoption, handbok för socialtjänsten juni 2008 samt Allmänna råd om socialtjänstens handläggning av ärenden om adoption SOSFS 2008:8, Socialstyrelsens handbok Att fastställa faderskap och stadens riktlinjer för socialnämndens utredning och fastställande av faderskap, KS i Stockholm 2006-04-01 samt stadens riktlinjer för handläggning av adoptionsärenden.*

III. Unga lagöverträdare

Under detta kapitel tillkommer nedanstående lagstiftning som berör unga lagöverträdare: Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL), lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU), förordning (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård, lag (1991: 2041) om särskild personutredning i brottmål, lag (2002:445) om medling med anledning av brott, brottsbalken (BrB) och rättegångsbalken (RB).

Ytterligare vägledning kring handläggning av ärenden som rör unga lagöverträdare kommer att finnas i Socialstyrelsen handbok ”Barn och unga som begår brott – Utredda, planera och följa upp beslutade insatser och handlägga ärenden som rör verkställighet av domstolsbeslut ” (förhoppningsvis klar under år 2009).

Allmänt

Barn och ungdomar som begår brott ska särbehandlas och ska i första hand vara föremål för åtgärder inom socialtjänsten (prop. 1997/98:96 s. 144). Principen om unga lagöverträdare gäller särskilt för åldersgruppen 15-17 år, men även för åldersgruppen 18-20 år. Principen bygger på erfarenheten att straffrättsliga ingripanden mot unga människor måste anpassas till den unges brist på mognad, begränsade erfarenhet och särskilda förhållanden. Barn och ungdomar som begår brott är ofta socialt utsatta och har ett särskilt behov av stöd och hjälp. Lagstiftaren anser att det inte är tillräckligt att fokusera på de brottsliga gärningarna som sådana, utan hela den unges situation måste beaktas.

Ändringar i lagstiftningen som infördes 2007 -01-01, syftar bl.a. till att renodla vilka av socialtjänstens insatser inom påföljdssystemet för unga som ska tillgodose ett vårdbehov hos den enskilde ungdomen (ungdomsvård) och vilka som ska ha en gränssättande funktion och vars omfattning ska vara relaterad till hur grovt brottet anses vara (ungdomstjänst).

Skyndsamhetskrav

Speciella krav ställs vid ungdomsmål. Förfarandet hos polis, åklagare och domstol ska vara snabbt och förutsätter nära samarbete mellan berörda myndigheter. Både den unges vårdnadshavare och företrädare för socialtjänsten förutsätts medverka till lagföringen av den unge. Alla domstolsinstanser är skyldiga att underrätta vårdnadshavare när den misstänkte är under 18 år (26 § LUL).

Skyndsamhetskrav gäller vid brott med fängelse i straffskalan och åklagaren ska då begära in yttrande från socialtjänsten senast vid delgivningen av brottsmisstanken.

Tidsfristen för åklagarens förundersökning är sex veckor enligt 4 § LUL. Tidsfristen får endast överskridas med hänsyn till att den misstänkte ska delta i medling eller p.g.a. utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.

Enligt 18 § LUL ska beslut om åtalsunderlåtelse normalt meddelas den unge inom två veckor efter det att beslutet fattades.

Samverkan

Socialnämnden har enligt 5 kap.1a § SoL en skyldighet att ta initiativ till att det kommer tillstånd en samverkan kring barn och unga under 18 år som far illa eller riskerar att fara illa, där fokus ligger på enskilda individer. Målgruppen omfattar även barn och ungdomar med ett normbrytande beteende som t.ex. kriminalitet. Stadsdelsnämnderna rekommenderas att tillsammans med företrädare för respektive polismästardistrikt träffar lokala samverkansavtal som bl.a. behandlar kommunikationsrutiner kring enskilda ärenden. Rutinerna bör exempelvis omfatta hur aktuell information om organisation och ansvariga personer inom respektive myndighet ska finnas

tillgänglig för parterna, hur en skyndsam överföring av polisanmälningar ska ske, arbetssätt kring barn under 15 år som misstänks för brott och i vilka fall en begäran om utredning enligt 31 § första stycket LUL ska göras av socialtjänsten, socialtjänstens närvaro vid polisförhör, hur återkoppling ska ske mellan myndigheterna etc.

Åklagarmyndigheten har ansvaret för att få tillstånd en lokal samverkan mellan polis, ungdomsåklagare och socialtjänsten på en generell nivå (proposition 2005/06:165 Ingridanden mot unga lagöverträdare sid 45 -46).

Barn under 15 år

Enligt bestämmelserna 1 kap. 6 § BrB är ett barn inte straffmyndigt innan 15 års ålder och kan därmed inte dömas för begångna brott.

När det gäller barn som inte har fyllt 15 år kan en brottsutredning inledas av åklagare eller polis under vissa förutsättningar (31 § LUL), nämligen om

1. den kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser avseende den unge
2. det behöver utredas om någon som fyllt 15 år har deltagit i brottet
3. det behövs för att efterforska gods som åtkommit genom brottet
4. det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum

Enligt 31 § första punkten LUL kan socialnämnden begära att en brottsutredning inleds för att t.ex. klargöra ett händelseförlopp och för att kunna avgöra eventuella behov av insatser från nämndens sida. En begäran från socialnämnden om en utredning enligt 31 § första punkten LUL bör göras skriftligen och innehålla en kort redogörelse om varför en begäran görs. Vid en sådan begäran ska alltid en utredning inledas enligt 11 kap 1,2 §§ SoL.

Om den unge inte har fyllt 12 år krävs det synnerliga skäl för att en brottsutredning ska kunna inledas. Det vanligaste skälet till att en brottsutredning har inletts är att utredningen bedöms underlätta socialtjänstens arbete. Den unges vårdnadshavare och socialnämnden ska omedelbart underrättas om en brottsutredning har inletts. Om inget hinder föreligger ska företrädare för socialtjänsten närvara vid förhör när en utredning har inletts. Om det finns särskilda skäl kan en underrättelse till vårdnadshavaren underlåtas. Vid synnerliga skäl kan ett juridiskt biträde förordnas vid brottsutredning.

Polisen har rätt att gripa och kvarhålla en misstänkt under 15 år när den unge har begått ett brott med fängelse i straffskalan och tas på bar gärning på brottsplatsen (35 § LUL). Den unge får inte tas i förvar, men får kvarhållas i högst 3 timmar efter avslutat förhör för överlämnande till vårdnadshavare eller tjänsteman inom socialtjänsten. När någon under 15 år är misstänkt för att ha begått ett brott och det finns särskilda skäl (36 § LUL) får polisen göra beslag, husrannsakan och kroppsvisitation mot den unge. Polisen har också rätt att under stor restriktivitet ta fotografi och fingeravtryck av den unge (27, 28 kap. RB).

Den av regeringen tillsatta barnbrottsutredningen har nyligen avslutat en översyn av ovanstående bestämmelser i LUL. Flera nya bestämmelser föreslås i betänkandet *Barn som misstänks för brott* (SOU 2008:111). En proposition kommer troligen att läggas fram i riksdagen för beslut under hösten 2009. Förslagen innebär bl.a. ökade befogenheter att genomföra brottsutredningar med brottsmisstänkta barn under 15 år.

Åtalsunderlåtelse

Åklagaren får besluta om åtalsunderlåtelse för den som har begått ett brott när han/hon var under 18 år (16 § LUL). Sådan underlåtelse får beslutas om den unge blir föremål för

1. vård eller annan åtgärd enligt SoL,
2. vård eller annan åtgärd enligt LVU, eller
3. annan åtgärd som innebär att den unge får hjälp eller stöd

Åtalsunderlåtelse får också beslutas om det är uppenbart att brottet skett av okynne eller förhastande. Vid bedömningen ska åklagaren ta hänsyn till den unges vilja att ersätta, avhjälpa, begränsa, eller på annat sätt gottgöra målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, eller den unges vilja att medverka vid medling med anledning av brottet (17 § LUL). Beslut om villkorad åtalsunderlåtelse kan inte fattas, d.v.s. ”under förutsättning” att medling kommer tillstånd.

När åklagaren beslutar om åtalsunderlåtelse ska den unge själv och vårdnadshavaren underrättas. Åklagaren ska arrangera ett personligt sammanträffande inom två veckor efter beslutet. Även Socialtjänstens representant bör informeras för att vid behov kunna delta (18 § LUL). Socialnämnden ska alltid underrättas vid ett beslut om åtalsunderlåtelse, när någon åtgärd från nämndens sida förutsätts (21 § LUL). Om ett personligt möte inte kan genomföras, ska den unge underrättas skriftligen om beslutet.

Påföljdssystem

Den allmänna principen är att unga lagöverträdare i första hand ska bli föremål för åtgärder av socialtjänsten. Unga lagöverträdare ska dömas till lindrigare straff än vuxna. Om brottet begicks innan den unge har fyllt 21 år ska domstolen särskilt beakta detta vid straffmätningen (s.k. ungdomsrabatt). Vid straffmätning ska också hänsyn tas till den unges vilja till att medverka i en medling, även om brottsoffret inte vill medverka. Innehållet i de särskilda påföljderna för unga lagöverträdare ska både vara tydliga och pedagogiska och ta hänsyn till de straffrättliga principerna om förutsebarhet, proportionalitet samt konsekvens. I kapitel 32 brottsbalken (BrB) finns bestämmelserna om de särskilda påföljderna ungdomsvård (1 §), ungdomstjänst (2 §) och sluten ungdomsvård (5 §). I kapitlet behandlas även bestämmelser om omprövning av påföljderna vid misskötsamhet (4 §). Unga lagöverträdare kan också dömas till böter samt till kriminalvårds-påföljderna villkorlig dom, skyddstillsyn och i undantagsfall fängelse (kap. 25 -30 BrB).

Förekommande påföljder:

1. Böter – endast i begränsad omfattning
2. Villkorlig dom
3. Skyddstillsyn
4. Ungdomstjänst
5. Ungdomsvård
6. Kombination av ungdomsvård med ungdomstjänst alternativt böter.
7. Sluten ungdomsvård
8. Fängelse – endast i undantagsfall

Särskilda påföljder för unga

Ungdomsvård

I 32 kap. 1 § BrB regleras påföljden ungdomsvård. Påföljden förutsätter att den unge har ett *särskilt vårdbehov*. Den som är under 21 år får dömas till ungdomsvård om han eller hon har behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453, SoL) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Ett särskilt vårdbehov anses föreligga när den unge efter en kvalificerad bedömning har befunnits löpa risk för ett fortsatt brottsligt beteende eller för en ogynnsam utveckling i övrigt. Den föreslagna vården eller åtgärderna ska syfta till att motverka fortsatt brottslighet och en ogynnsam utveckling hos den unge.

Påföljden ungdomsvård *kräver* att socialnämnden har inlämnat ett yttrande till åklagaren eller tingsrätten (11, 28 §§ LUL). De åtgärder som socialnämnden avser vidta ska framgå av ett s.k. *ungdomskontrakt* om åtgärderna vidtas med stöd av SoL eller en s.k. *vårdplan* om åtgärderna vidtas med stöd av LVU.

Domstolen prövar om socialnämndens planerade insatser framstår som tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Ungdomstjänst

Ungdomstjänst regleras i 32 kap. 2 § BrB och är en fristående påföljd avseende ungdomar under 21 år. Ungdomstjänst är en obligatorisk uppgift för kommunen att verkställa enligt 5 kap.1 b § SoL. Ungdomstjänst ska bestå av oavlönat arbete och annan särskild anordnad verksamhet i lägst 20 timmar och högst 150 timmar.

Ungdomstjänst ska ha en gränssättande och vägledande funktion och användas för unga lagöverträdare som bedöms *inte* ha ett särskilt vårdbehov enligt SoL eller LVU. Hänsyn ska tas till brottets straffvärde och den unges eventuella tidigare kriminalitet. Ungdomstjänst ska till viss del ersätta bötesstraff och kortare frihetsberövanden. För att ungdomstjänst ska kunna dömas ut ska den unge klart ha *samtyckt till* det och påföljden ska vara *lämplig* med hänsyn till den unges livssituation. Endast när särskilda skäl finns ska ungdomar över 18 år dömas till ungdomstjänst. Ett sådant skäl kan vara att den unge var under 18 år då brottet begicks.

Socialnämnden ska i sitt yttrande ange hur ungdomstjänst kan erbjudas, att inget speciellt vårdbehov föreligger, om den unge är lämplig för ungdomstjänst samt om den unge samtycker. Yttrande från socialtjänsten enligt 11 § LUL behövs inte alltid för att döma till ungdomstjänst. Inom Stockholms stad är det HVB/ BoU:s verksamhet *Stockholms Ungdomstjänst* som ansvarar för verkställigheten av påföljden.

Kombination av påföljder

Med hänsyn till brottslighetens straffvärde, art eller den unges tidigare brottslighet kan ungdomsvården förenas med ungdomstjänst eller dagsböter (högst 200 dagsböter) enligt 32 kap. 3 § BrB. Användningen av böter ska minska och bör utdömas endast när ungdomstjänst anses vara alltför ingripande. Ungdomstjänst som tilläggs påföljd för unga över 18 år bör utdömas endast om det finns särskilda skäl.

Sluten ungdomsvård

Sluten ungdomsvård är en frihetsberövande påföljd för brott som den unge har begått innan han/hon fyllt 18 år och regleras i 32 kap. 5 § BrB. Påföljden ska användas då ungdomar begått så allvarliga brott att samhället måste reagera kraftfullt genom ett frihetsberövande. Tiden för sluten ungdomsvård som rätten kan fastställa är lägst fjorton dagar och högst fyra år. De närmare bestämmelserna om sluten ungdomsvård finns i lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU). Statens institutionsstyrelse (SiS) ansvarar för verkställigheten som ska planläggas och genomföras i nära samarbete med socialnämnden i den dömdes hemort.

Verkställigheten ska ske vid särskilda ungdomshem s.k. ”§ 12-hem” som avses i 12 § i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Statens institutionsstyrelse ansvarar för att efter samråd med socialtjänsten i den dömdes hemkommun, bestämma vid vilket särskilt ungdomshem som den dömd ska tas in. SiS ansvarar vidare för att en behandlingsplan upprättas i samråd med socialtjänsten. Socialnämnden ska emellertid fortfarande ha det övergripande ansvaret för den unge som följer av socialtjänstlagen (5 kap. 1 § SoL). Att den unge blir frihetsberövad på straffrättslig grund befriar inte socialnämnden från detta ansvar.

Straffvarning och undanröjning

Vid misskötsamhet kan utdömd påföljd *undanröjas* och ersättas av en ny enligt 32 kap. 4 § BrB. Påföljden kan även undanröjas p.g.a. annan anledning som inte var känd när domen föll (t.ex. omfattande missbruk). Åklagaren kan också meddela *straffvarning* (30 b § LUL) vid misskötsamhet om detta bedöms vara en tillräcklig åtgärd. Straffvarningen ska, så snart det kan ske, meddelas vid ett personligt sammanträffande med den unge och dennes vårdnadshavare. Även företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att närvara. Kan inte ett personligt sammanträffande genomföras ska den unge underrättas skriftligen om beslutet. Nämnden har en skyldighet att underrätta åklagarmyndigheten om den unge missköter ungdomstjänsten eller om den vård som redovisats i ett ungdomskontrakt alternativt i en vårdplan enligt påföljden ungdomsvård inte kommer till stånd (12 kap. 8 § SoL).

Straffföreläggande

I stället för att väcka åtal vid domstol kan åklagaren i vissa fall utfärda ett straffföreläggande i form av ett bötesstraff. Möjligheterna är utökade kring unga som inte har fyllt 18 år. Syftet är att hålla unga lagöverträdare utanför domstolen och få till stånd en snabbare handläggning.

Böter

Böter (25 kap. BrB) kan dömas ut i form av dagsböter, penningböter eller s.k. normerade böter. Böter är i relation till övriga påföljder den lindrigaste formen av påföljd. Om inte annat bötesstraff finns föreskrivet för brottet döms oftast dagsböter ut. Antalet dagsböter är kopplade till brottets straffvärde och kan bestämmas till lägst 30 och högst 150 (200 vid dom som gäller flera brott). Unga lagöverträdare kan enligt 29 kap 7 § BrB dömas till böter även om böter inte ingår i brottets straffskala. Ett av lagstiftarens mål är att höga bötesstraff ska minska.

Kriminalvårdspåföljder

Villkorlig dom

Villkorlig dom (27 kap. BrB) kan dömas ut för ett brott med fängelse i straffskalan när ett bötesstraff inte är möjligt, eller anses som ett för lindrigt straff. Villkorlig dom används främst vid brottslighet av engångskaraktär och kan förenas med dagsböter eller föreskrift om samhällstjänst (lägst 40 och högst 240 timmar). Vid föreskrift om samhällstjänst krävs samtycke. I domen anges ett fiktivt fängelsestraff som skulle ha utdömts om påföljden istället hade varit fängelse.

Skyddstillsyn

Skyddstillsyn (28 kap. BrB) kan utdömas för ett brott med fängelse i straffskalan när böter anses vara en för lindrig påföljd för brottet. Hänsyn ska tas till om påföljden anses bidra till att förhindra fortsatt brottslighet. Skyddstillsyn innebär en provotid på tre år, där den dömde ställs under övervakning första året. Vid misskötsamhet kan provotiden förlängas av domstolen.

Även skyddstillsyn kan förenas med dagsböter eller föreskrift om samhällstjänst. Vid föreskrift om samhällstjänst gäller samma förutsättningar som ovan.

Skyddstillsyn kan vidare förenas med s.k. kontraktsvård som alternativ till fängelse.

Kontraktsvård, som innebär en föreskrift om särskild vård och behandling, kan meddelas om missbruk i väsentlig grad har bidragit till att brottet begicks och den tilltalade samtycker till uppgjord vårdplan. I domen anges ett fiktivt fängelsestraff.

Skyddstillsyn kan även förenas med andra föreskrifter om t.ex. missbruksvård eller psykiatrisk vård samt dessutom förenas med fängelse.

Fängelse

Fängelse (26 kap. BrB) är lagens strängaste påföljd och döms ut på bestämd tid eller på livstid. Fängelse på bestämd tid får inte understiga 14 dagar. För att döma den som är under 18 år till fängelse krävs synnerliga skäl och för lagöverträdare i åldern 18-20 år krävs särskilda skäl.

Handläggning inom socialtjänsten

Inkommande information och utredning enligt SoL

Enligt 3 § polislagen ska polisen fortlöpande samarbeta med socialtjänsten och snarast underrätta om förhållanden som kan föranleda någon åtgärd och i enlighet med 14 kap. 1 § SoL har polisen en skyldighet att anmäla till socialnämnden att ett barn kan behöva nämndens skydd.

När en underårig är skäligen misstänkt för brott som han eller hon kan dömas till fängelse för ska socialnämnden genast underrättas enligt 6 § LUL och 14 kap. 1 § SoL. Vid underrättelse om misstänkt brott ska nämnden granska rapporten och ta ställning till om utredning enligt 11 kap. 1, 2 §§ SoL ska inledas. I övrigt se kapitel ”Utredningsmodell II” med delavsnitten om ”inkommande information”, ”förhandsbedömning”, ”att inleda en utredning” etc.

Dom om verkställighet av ungdomstjänst kan inkomma till socialtjänsten, utan att yttrande från socialnämnden har begärts av åklagaren. Domen om ungdomstjänst ska registreras som ett verkställighetsbeslut i paraplysystemet (32 kap. 2 § BrB). För att registrera beslutet måste en utredning enligt 11 kap. 1, 2 §§ SoL inledas.

Regler för vilken stadsdelsnämnd som har ansvaret för ett ärende om ungdomstjänst, när familjen och den unge har flyttat inom staden innan domen har verkställts, finns i ”riktlinjerna för ärendeansvar mellan stadsdelsnämnderna”.

Nämnden ska utan samband med ett yttrande lämna åklagaren de upplysningar som åklagaren begär i fråga om den unge (11 § LUL). En sådan situation kan vara när den unge är misstänkt för ett lindrigare brott och åklagaren gör en förfrågan om den unges lämplighet för ungdomstjänst. Vid en sådan förfrågan ska en utredning inledas enligt 11 kap. 1, 2 §§ SoL.

Närvaro vid polisförhör

Enligt 7 § LUL ska en företrädare för socialtjänsten närvara om det är möjligt och det kan ske utan men för utredningen, när en ungdom under 18 år är misstänkt för ett brott med fängelse i straffskalan. Vid en begäran från socialnämnden om en utredning enligt 31 § första stycket LUL, när den misstänkte är under 15 år, bör en närvaro vid polisförhöret vara huvudregel oavsett straffskala för det misstänkta brottet. Närvaro vid ett polisförhör innebär alltid myndighetsutövning, men behöver inte ha föregåtts av ett beslut om att inleda en utredning enligt 11 kap. 1, 2 §§ SoL. Närvaro vid ett polisförhör kan betraktas som en del av förhandsbedömningen med syfte att få mer information från anmälaren inför den slutgiltiga bedömningen.

Häktning

Om den unge risker häktning eller är häktad ska socialnämnden regelmässigt överväga om grunden för omedelbart omhändertagande enligt LVU föreligger och besluta om placering på ett särskilt ungdomshem enligt 12 § LVU eller alternativt besluta om annan placering där den unge kan övervakas på ett betryggande sätt. Även för unga lagöverträdare i åldersgruppen 18 – 20 år kan ett omedelbart omhändertagande vara ett bättre alternativ än häktning. Ett beslut om omedelbart omhändertagande kan bestå även under häktningstiden. Beslutet om häktning är överordnat beslutet om omedelbart omhändertagande och det omedelbara omhändertagandet får inte verkställas så länge den unge är häktad.

Inhämtande av yttrande

Innan beslut fattas i åtalsfrågan ska åklagare, om den misstänkte var under 18 år när brottet begicks, begära yttrande från ansvarig socialnämnd enligt 11 § LUL. Sådant yttrande behöver inte inhämtas om brottet anses som ringa, om det är uppenbart att åtalsunderlåtelse kan ges eller annars är obehövligt. Om den åtalade är under 21 år kan motsvarande yttrande i vissa fall begäras

av tingsrätten enligt 28 § LUL. Socialnämndens yttrande används som underlag när åklagaren fattar beslut om åtal ska väckas eller om åtalsunderlåtelse ska meddelas. Om åtal väcks används yttrandet av domstolen som underlag vid eventuellt påföljdsval.

Socialnämndens yttrande tillmäts en avgörande betydelse vid domstolens prövning av om planerade insatser är tillräckligt ingripande i förhållande till brottets allvar. Domstolen väger även in den unges tidigare brottslighet. Rätten gör sedan en bedömning vid sitt beslut om de föreslagna insatserna är tillräckliga eller om de ska kombineras med annan påföljd.

Innehåll i yttrande

En begäran om yttrande från åklagaren ska alltid föranleda en utredning enligt 11 kap. 1,2 §§ SoL. Registrering och dokumentation ska ske i paraplysystemet.

Socialnämndens yttrande ska innehålla (11 § 3 st LUL):

- Redogörelse för den unges personliga utveckling och levnadsomständigheter: Familj/sociala relationer, skola/fritid, fysisk/psykisk hälsa, ev. missbruk, känslo- och beteendemässig utveckling, ev. tidigare kriminalitet (kortfattat).
- Redogörelse för tidigare vidtagna åtgärder: Tidpunkt, orsak, insats/åtgärd och omfattning (kortfattat).
- Upplysning från föreståndare för § 12- hem, om den unge var placerad enligt LVU på ett särskilt ungdomshem (SiS) vid tiden för brottet.
- Bedömning av om eventuellt särskilt vårdbehov finns för att motverka en ogynnsam utveckling.
- Redovisning av åtgärder som nämnden avser vidta om bedömning görs att den unge har ett särskilt vårdbehov:
 - a) Åtgärder med stöd av SoL redovisas i ett s.k. *ungdomskontrakt*
 - b) Åtgärder med stöd av LVU ska redovisas i en s.k. *vårdplan*.
- När bedömningen görs att den unges vårdbehov kan tillgodoses inom ramen för ungdomstjänst, ska det framgå av yttrandet att inget särskilt vårdbehov föreligger, hur ungdomstjänst kan erbjudas, att den unge är lämplig för ungdomstjänst med hänsyn till den unges livssituation samt om den unge samtycker till ungdomstjänst eller inte.
- Om den unge är positiv till medling, alternativt har hunnit genomgå en medling, ska detta redovisas i yttrandet.

Socialnämnden ska förhålla sig neutral i yttrandet och ska inte uttala sig i skuldfrågan. Om den unge vägrar delta i utredningen ska det framgå av yttrandet. Nämnden ska dock om möjligt göra en bedömning av vilka insatser som man anser vara lämpliga för den unge. Redogörelserna i yttrandet bör vara så kortfattade som möjligt.

Socialnämndens bedömning

De nya bestämmelserna som infördes 2007-01-01 innebär ökade krav på socialnämnden att i sitt yttrande precisera om den unge kan antas ha ett särskilt vårdbehov. Detta innebär att ökade krav ställs på den utredning och bedömning som görs av socialtjänsten i samband med att yttrandet skrivs. Enligt lagstiftaren ska bedömningen innefatta följande aspekter:

- Den unges *hela livssituation* ska beaktas och inte enbart kriminaliteten.
- Principen om barns bästa ska beaktas.
- Bedömningen ska utgå från förhållanden vid tidpunkten för gärningen.

- De åtgärder som föreslås ska vara motiverade med hänsyn till den person som blir föremål för åtgärden (brottsaktiv, risk för fortsatt brottslighet, missbruksproblem etc.)
- De planerade åtgärderna ska stå i proportionalitet till de brott som har begåtts med beaktande av brottets art och eventuell tidigare brottslighet. Balans mellan brottet och samhällets reaktion på detta ska vara utgångspunkten.

Aktuell forskning lyfter fram ett antal individuella, sociala och familje-/ nätverksrelaterade risk- och skyddsfaktorer som i samverkan kan leda till utveckling av ett normbrytande beteende. Exempel på riskfaktorer är allvarliga normbrott innan 15 års ålder, antisociala attityder och tankar, drogmisbruk, antisociala vänner, bristande skolanpassning samt föräldrar med problem i form av missbruk, kriminalitet eller psykisk sjukdom. Forskning har vidare visat att insatser som utgår från principerna om risk, behov och responsivitet är mer effektiva. Riskprincipen innebär att insatser ger bästa effekt för ungdomar med medelhög eller hög risk till återfall i brott. Behovsprincipen innebär att insatserna ska riktas mot riskfaktorer som bidrar till att upprätthålla den unges kriminella beteende. Vilka dessa faktorer är behöver kartläggas och bedömas noggrant och varierar från individ till individ. Responsivitet innebär att insatsernas innehåll och genomförande måste anpassas efter den unges behov och faktorer som påverkar dennes beteende (t.ex. motivation).

För att fånga avgörande faktorer behövs ytterligare strukturerade bedömningsinstrument under utredningsprocessen inom ramen för BBIC (se riktlinjernas kapitel om utredningsmodell). Kartlägningsinstrument och system för beslutsstöd som ADAD (Adolescent Drug Abuse Diagnosis) och SAVRY (Structured Assessment of Violence Risk in Youth) bör därför användas som komplement vid utredningsarbetet.

ADAD omfattar strukturerade frågor inom 9 livsområden (fysisk hälsa, skola, arbete, fritid/vänner, familj, psykisk hälsa, brottslighet, alkohol och narkotika). Instrumentet bygger på den enskildes aktiva medverkan i behovsbedömningen och i prioriteringen av vilka problem som man ska arbeta med. Datainsamlingen sker genom en intervju som tar cirka 60 – 120 minuter att genomföra. Datastödet ADAD/net finns tillgängligt i paraplssystemet från och med juni månad år 2009.

SAVRY är en strukturerad modell för bedömning av risk för återfall i allvarligare former av kriminalitet hos unga i åldrarna 13 – 18 år. SAVRY utgör ett stöd vid bedömning av risken för att den unge ska fortsätta att begå kriminella handlingar och för att hitta rätt behandlingsinsats. beslutsstödet bygger på en manual avseende de risk- och skyddsfaktorer som man enligt aktuell forskning vet har betydelse vid risk för en antisocial utveckling eller återfall.

Läs mer på SiS hemsida www.stat-inst.se

Lagstiftaren anser att ett särskilt vårdbehov föreligger när den unge, efter en bedömning anses löpa risk för ett fortsatt brottsligt beteende eller för en ogynnsam utveckling i övrigt och därför är i behov av kraftfulla åtgärder från socialtjänstens sida. Om bedömning görs att åtgärder mer behövs i form av gränssättning än i form av vårdinsatser, bör åtgärderna ingå i en ungdomstjänst.

Ungdomsvård - särskilt vårdbehov

När bedömning visar att den unge har ett *särskilt vårdbehov* ska planerade åtgärder redovisas i ett s.k. ungdomskontrakt alternativt i en s.k. vårdplan. Innehållet (vad), omfattningen (hur ofta) och varaktigheten (hur länge) ska anges så långt det är möjligt, så att det klart framgår vilka åtgärder socialtjänsten tänker vidta.

- Ett *ungdomskontrakt* ska innehålla insatser som vidtas enligt SoL.
- En *vårdplan* ska innehålla insatser som vidtas med stöd av LVU.

För att öka möjligheterna att nå framgång med de föreslagna insatserna ska insatserna vila på kunskaper om vad som ger största möjliga positiva effekt enligt aktuell forskning. Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) vid socialstyrelsen har nyligen publicerat en sammanställning av kunskap om verkningsfulla behandlingsmetoder som kan användas i socialtjänstens arbete med unga lagöverträdare (IMS (november 2008) *Insatser för unga lagöverträdare – en systematisk sammanställning om effekter på återfall i kriminalitet*).

Insatserna kan ske i öppenvård eller i form av dygnetruntvård. Det viktiga är att insatserna fångar och relaterar till den unges största riskområden och primära behov av stöd och hjälp. Föreslagna insatser kan exempelvis röra sig om kontaktperson (eventuellt särskilt kvalificerad kontaktperson), stöd i skolsituationen, hjälp med fritidsaktiviteter, färdighetsträning i form av impuls-/ilskekontroll, missbruksbehandling, familjestöd, deltagande i något strukturerat behandlingsprogram, placering i familjehem eller på något HVB-hem. Om samtalskontakter planeras med den unge ska det anges hur ofta man ska träffas, hur länge samtalskontakterna beräknas pågå och uppgifter om innehåll (tema) för träffarna. När planen är att utse en särskilt kvalificerad kontaktperson (enligt SoL eller LVU) ska det framgå vilken roll kontaktpersonen ska ha, kontaktpersonens kompetenser, hur innehållet ska se ut i kontakten och hur det ska struktureras. Om nämnden avser att placera den unge på ett behandlingshem ska det framgå vilket behandlingshem som är tilltänkt, var det ligger, hur länge placeringen beräknas pågå samt vilken vård och eventuell skolundervisning den unge kommer att få. När åtgärder från nämndens sida redan pågår p.g.a. tidigare kriminalitet eller av andra skäl, ska detta framgå och hur dessa åtgärder relaterar till de föreslagna nya insatserna.

Ungdomskontraktet alternativt *vårdplanen* ska finnas med som bilaga till yttrandet, som ett separat dokument, när nämnden har gjort bedömningen att ett särskilt vårdbehov föreligger. För att rätten ska kunna döma till ungdomsvård krävs att socialtjänsten i sitt yttrande har preciserat vad man planerar för insatser. Om detta saknas kan den unge inte dömas till påföljden ungdomsvård.

I pedagogiskt syfte kan ungdomskontraktet undertecknas av den unge, vårdnadshavare och ansvarig socialsekreterare, men det är även möjligt att lämna ett muntligt samtycke. Syftet med ungdomskontraktet respektive vårdplanen är att den kommande påföljden ska bli förutsebar – såväl för domstolen som för den som döms.

Dom med ungdomsvård ska registreras i paraplysystemet både som ett verkställighetsbeslut (enligt 32 kap. 1 § BrB) och som insatser enligt SoL alternativt LVU.

Särskilt kvalificerad kontaktperson

Nya bestämmelser har införts både i SoL (3 kap. 6 § 4 st SoL) och i LVU (22 § 1 st 1. LVU) om möjlighet att utse en särskilt kvalificerad kontaktperson för unga som inte fyllt 21 år. Insatsen är avsedd att tillgodose den unges behov av *särskilt* stöd för att motverka risk för missbruk, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Den unge behöver inte ha begått brott för att insatsen ska kunna användas. Insatsen kan ingå i ett ungdomskontrakt när den sker med stöd av SoL alternativt i en vårdplan om insatsen sker med stöd av LVU. Även för barn under 15 år kan insatsen vara lämplig för att förebygga olika riskbeteenden. Insatsen kan kvarstå när den unge hinner fylla 21 år om behovet fortfarande finns av stödet.

Ungdomstjänst - pedagogisk gränssättning

När bedömningen görs att inget särskilt vårdbehov föreligger och att den unges vårdbehov kan tillgodoses inom ramen för ungdomstjänst ska det framgå av yttrandet. I yttrandet ska det anges hur ungdomstjänst kan erbjudas och om den unge anses lämplig för ungdomstjänst med hänsyn till dess livssituation. Det ska också framgå om den unge samtycker till ungdomstjänst.

Ungdomstjänst är ingen åtgärd enligt SoL, utan en påföljd som kommunen verkställer. I paraply-

systemet registreras därför ungdomstjänsten endast som ett verkställighetsbeslut enligt 32 kap. 2 § BrB. Ungdomstjänst kan *aldrig* ingå som åtgärd i ett ungdomskontrakt eller i en vårdplan.

För att säkerställa att påföljden genomförs på ett likartat sätt inom Stockholms stad, har ansvaret för att genomföra påföljden lagts på Stockholm HVB/BoU:s enhet *Stockholms Ungdomstjänst*. När ansvarig stadsdelsnämnd har erhållit domen om ungdomstjänst ska *Stockholms Ungdomstjänst* kontaktas skyndsamt för planering och genomförande av påföljden. *Stockholms Ungdomstjänst* ska erhålla en kopia av domen samt det yttrande som ansvarig stadsdelsnämnd har inlämnat. En första kontakt bör lämpligen tas med enheten när yttrandet skrivs om att ungdomstjänst kan bli aktuellt.

Innehåll

Innehållet i ungdomstjänsten ska framgå av en upprättad *arbetsplan*.

Stockholms Ungdomstjänst ansvarar för att en arbetsplan upprättas i samråd med den lokala socialtjänsten, den unge och dess vårdnadshavare.

I arbetsplanen ska anges vad ungdomstjänsten består av, omfattning, när den ska utföras samt övriga eventuella villkor. Ungdomstjänsten ska bestå av oavlönat arbete och till en mindre del av annan särskild anordnad verksamhet.

- Det oavlönade arbetet bör bestå av meningsfulla arbetsuppgifter och inte enbart uppfattas som bestraffning. Inga formella hinder finns för att arbetet kan utföras inom en ideell förening eller vid ett privat företag. Arbetsplatsen behöver heller inte vara belägen inom den egna kommunen. För att stärka ungdomstjänstens vägledande funktion ska den unge ha en handledare på arbetsplatsen som också kontrollerar att arbetsplanen fullföljs. Socialnämnden måste kontrollera lämpligheten hos den tilltänkta handledaren.
- Utöver oavlönat arbete ska ungdomstjänst även innehålla ”annan särskild verksamhet”. Enligt lagstiftaren (SOU 2004:122, 2005/06:165) är det lämpligt med:
 - Ett inledande samtal där villkoren för ungdomstjänst klargörs.
 - Möjlighet ska ges för den unge att reflektera över sin livssituation och diskutera det brott som han eller hon har begått.
 - Ett avslutande samtal med den unge och dennes vårdnadshavare om hur ungdomstjänsten har genomförts.

I ungdomstjänst kan även ingå annan programverksamhet, men den får endast utgöra en mindre del av ungdomstjänsten.

Avsikten med ungdomstjänst är att den ska ha en pedagogisk och vägledande funktion. Det är därför inte acceptabelt att den unge erbjuds genomföra ungdomstjänsten under allför kort tidsperiod, exempelvis att ungdomstjänsten genomförs komprimerat under ett skollov. Av samma skäl ska ungdomstjänsten inte heller förläggas under skoltid. Döms lägsta antalet timmar ut måste en övervägning göras kring hur timmarna ska fördelas mellan ”annan särskild verksamhet” och oavlönat arbete. Hänsyn måste tas till lagstiftarens pedagogiska intentioner och ungdomstjänsten måste därför alltid minimum innehålla samtalen enligt ovan. Strafftiden kan inte förkortas med anledning av legal frånvaro p.g.a. sjukdom.

Beräkningsgrund

60 dagsböter motsvarar ca 20 timmar ungdomstjänst och 6 månaders fängelse motsvarar 150 timmar ungdomstjänst. Denna beräkning gör domstolen. Ungdomstjänst ska till viss del ersätta böter, men inte fullt ut. Lindrigaste dagbottsstraffet, under 60 dagsböter, ska inte ersättas med ungdomstjänst. Ungdomstjänst ska inte vanligtvis användas för brottslighet med ett straffvärde som överstiger fängelse i ett år. Om straffvärdet överskrider ett år är det mer lämpligt med ungdomsvård eller en kombination av ungdomsvård och ungdomstjänst.

När ska påföljden verkställas?

Verkställigheten behöver inte invänta att domen har vunnit laga kraft (enligt ungdomsåklagarna vid åklagarmyndigheten i Stockholm). Enligt lagstiftaren (prop. 2005/06:165 s 68) är det av pedagogiska skäl viktigt att ungdomstjänsten verkställs så snart det kan ske. Det ska vara tydligt för den unge att det är en reaktion på brottet. Någon ytterligare reglering om när verkställigheten ska ske än vad som står i 5 kap. 1 b § SoL behövs inte enligt propositionen. Det kan dock vara lämpligt att invänta ett eventuellt överklagande av domen.

Socialnämndens skyldighet att underrätta åklagaren

Socialnämnden har en skyldighet att underrätta åklagarmyndigheten om den unge *missköter* ungdomstjänsten eller ungdomsvården (12 kap 8 § SoL). Underrättelsen bör ske skriftligen. Socialnämnden är skyldig att underrätta åklagaren när några av dessa förutsättningar föreligger:

- Den unge i väsentlig grad missköter ett ungdomskontrakt i en dom om ungdomsvård.
- Den unge i väsentlig grad missköter en dom om ungdomstjänst.
- När den planerade vården enligt en vårdplan eller ett ungdomskontrakt vid dom om ungdomsvård inte kommer till stånd av annan anledning än den unges misskötsel.
- Om vården i väsentlig grad avviker från det ursprungliga ungdomskontraktet alternativt vårdplanen vid dom om ungdomsvård.
- Om en dom om ungdomstjänst inte till väsentlig del kan fullföljas inom skälig tid p.g.a. annan anledning än den unges misskötsel.

Ansvar för att underrätta åklagaren ligger på respektive stadsdelsnämnd om åtgärder eller vård enligt dom om ungdomsvård inte har genomförts. För påföljden ungdomstjänst har inom Stockholms stad delegation på denna skyldighet getts till ansvariga handläggare inom *Stockholms Ungdomstjänst*. *Stockholms Ungdomstjänst* ska innan en underrättelse sker, samråda med ansvarig stadsdelsnämnd. När en underrättelse sker om misskötsamhet av ungdomstjänst till åklagare, ska en kopia skickas till ansvarig stadsdelsnämnd. Stadsdelsnämnden ska dokumentera och registrera underrättelsen i paraplysystemet.

När en åklagare har beslutat om åtalsunderlåtelse under förutsättning att planerade åtgärder vidtas av socialtjänsten (ungdomskontrakt/vårdplan) är åklagaren skyldig att ta reda på om åtgärderna har kommit till stånd (3 § förordningen (1994: 1763) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare). För att snabba åtgärder ska kunna vidtas är det önskvärt om socialnämnden underrättar åklagaren om planerade insatser inte genomförs, utan att avvakta någon uttryckligt förfrågan.

Misskötsamhet

Var gränsen går för vad som betraktas som "misskötsamhet" definieras inte i lagstiftningen mer än som "väsentlig grad underlåtit". Enligt lagstiftaren (proposition 2005/06:165 *Ingriden mot unga lagöverträdare* sid 93) måste socialtjänsten reagera snabbt vid misskötsamhet. Enligt socialstyrelsens meddelandeblad (december 2006) får praxis utvisa vad som menas med "väsentlig grad". Socialstyrelsen lyfter fram nedanstående exempel som bör leda till underrättelse vid påföljden ungdomstjänst:

- den unge uteblir från arbetspass vid upprepade tillfällen, utan godtagbar förklaring
- den unge begår brott på arbetsplatsen
- den unge vägrar medverka i något moment under verkställigheten

Vidare så understryks att det alltid bör krävas att misskötsamheten är av allvarligt slag för att ett undanröjande ska ske.

Sluten ungdomsvård enligt LSU och utslussning

Det är viktigt att utslussningen sker successivt från den institution som den unge varit intagen på vid dom om vård enligt LSU. Utslussningen ska planläggas i samråd med socialtjänsten i den dömdes hemkommun och bör vara en normal del av påföljden vid sluten ungdomsvård. Den kan innebära olika alternativ alltifrån kortare permissioner till regelmässigt deltagande i aktiviteter utanför det särskilda ungdomshemmet. Det kan även vara fråga om att den dömd placeras utanför det särskilda ungdomshemmet för att han ska kunna bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta anpassningen. Det bör enligt lagstiftaren inte förekomma att den enskilde placeras i eget boende eller i föräldrahemmet, en sådan placering skulle urholka påföljdens innehåll.

Sluten ungdomsvård enligt LSU och LVU

När en ungdom som är föremål för vård enligt LVU döms till sluten ungdomsvård bör socialnämnden bedöma huruvida behovet av LVU-vård kvarstår. Socialnämnden är fri att besluta utifrån vad som är det mest ändamålsenliga i det enskilda fallet. Ibland är omständigheterna sådana att beslutet om LVU-vård bör kvarstå trots att den unge dömts till sluten ungdomsvård. Detta kan exempelvis gälla vid korta verkställighetstider. Av 3 § LVU framgår att det finns möjlighet att vid tiden för den slutna ungdomsvårdens upphörande besluta om vård enligt LVU utan krav på aktuellt missbruk eller andra riskbeteenden. Härigenom har samhället goda möjligheter att säkerställa kontinuiteten i vården av dem som är i behov av vård utan samtycke under längre tid än vad den utdömda påföljden medger. Det måste dock föreligga tungt vägande skäl för att den unge ska kunna underkastas ett beslut om vård enligt LVU. Det måste med andra ord föreligga en klar och konkret risk för att den unge annars skulle riskera sin hälsa eller utveckling genom ett sådant beteende som avses i bestämmelsen i 3 § LVU. Om den unge vårdas med stöd av LVU och döms till sluten ungdomsvård ska socialtjänsten ta ställning till om behovet av fortsatt vård enligt LVU föreligger. Det finns således inget hinder för att parallellt tillämpa bestämmelserna både i brottsbalken och LVU.

Samverkan med kriminalvården

Domstolen kan begära att en personutredning ska genomföras kring den tilltalade. I allmänhet fattas ett sådant beslut i alla fall där den tilltänkta påföljden är skyddstillsyn. Socialtjänsten är skyldig att medverka i en sådan personutredning som genomförs av frivården enligt lag om särskild personutredning i brottmål (2002: 441).

Samarbete mellan ansvarig socialnämnd och kriminalvården bör påbörjas så snabbt som möjligt senast efter att en dom fallit om en kriminalvårdspåföljd. Syfte ska vara att samordna insatser från respektive myndighet utgående från den unges livssituation och behov av stöd för att inte återfalla i kriminalitet.

För att påföljden skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård ska kunna verkställas krävs en ansvarsförbindelse från socialtjänsten, vilken sträcker sig efter det att kriminalvårdens kostnadsansvar upphör och fram till kontraktsvårdtidens slut. Kriminalvårdens kostnadsansvar avser enbart kostnader fram till kontraktsvårdtidens slut och föreligger fram till tänkt dag för villkorlig frigivning, vilket inträffar efter 2/3-delar av det alternativa fängelsestraffet. En överenskommelse har slutits mellan Stockholms stad och Kriminalvården Stockholms frivård (2006-07-01 – t.v.) kring gemensamma rutiner för handläggning av kontraktsvårdsärenden.

Medling

Den 1 januari 2008 infördes en ny bestämmelse i 5 kap. 1 c § SoL om att kommunerna obligatoriskt ska kunna erbjuda medling med anledning av brott. Medling är ingen straffrättslig påföljd utan är en alternativ metod för konfliktlösning vid bl.a. brott mot person. Enligt de nya

bestämmelserna för unga lagöverträdare ska medling ha en mer framträdande roll i rättssystemet än tidigare. Den unges vilja att medverka till medling ska beaktas särskilt vid beslut om åtalsunderlåtelse. Med anledning av de nya bestämmelserna, ska alla ungdomar som är aktuella för en utredning p.g.a. misstankar om ett brott mot en annan person, tillfrågas om de vill medverka i en medling. Det är angeläget att medling i så stor utsträckning som möjligt tidsmässigt förläggs så att det kan ingå i åklagarens beslutsunderlag. Även om brottsoffret inte vill medverka i en medling så ska hänsyn tas till den unges vilja, om viljan bedöms vara allvarligt och uppriktigt menad.

Inom Stockholms stad bedrivs medlingsverksamhet i nära samverkan med de tre polismästarområden som innefattar Stockholms alla stadsdelar. Medlingssamordnarna ingår i stadens stödcentrum för unga brottsoffer och tillhör organisatoriskt Maria Ungdomsenhet inom socialtjänstförvaltningen. I lag (2002:445) om medling med anledning av brott anges innehåll och ramar för en medlingsverksamhet. Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har gett ut handboken *”Medling vid brott”*, där ytterligare vägledning finns om hur en medling bör genomföras.
